

RĪGAS PEDAGOĢIJAS UN IZGLĪTĪBAS VADĪBAS
AKADĒMIJA

Inta Lemešonoka

SKOLĒNA KARJERAS VADĪBAS PRASMJU VEIDOŠANĀS VISPĀRIZGLĪTOJOŠĀS SKOLAS PEDAGOĢISKAJĀ PROCESĀ

Promocijas darba kopsavilkums
Doktora zinātniskā grāda iegūšanai pedagoģijā
Apakšnozare: skolas pedagoģija

Promocijas darba zinātniskā vadītāja
profesore *Dr. paed.* Zenta Anspoka

RĪGA, 2017

Promocijas darbs izstrādāts Rīgas Pedagoģija un izglītības vadības akadēmijā laika posmā no 2012. gada augusta līdz 2016. gada decembrim.

Darba struktūra: promocijas darbs – disertācija 2 daļās

Darba zinātniskā vadītāja

Rīgas Pedagoģija un izglītības vadības akadēmijas profesore

Dr. paed. Zenta Anspoka

Darba recenzenti:

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas profesore

Dr. paed. Elita Volāne

Latvijas Lauksaimniecības universitātes profesore *Dr. paed. Baiba Briede*

Daugavpils Universitātes profesore *Dr. paed. Ilga Salīte*

Promocijas darba aizstāvēšana notiks

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas

Pedagoģijas zinātnes nozares promocijas padomes atklātā sēdē

2017. gada 28. augustā plkst 12.00 Imantas 7. līnijā 1, 100. auditorijā.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties

RPIVA bibliotēkā Rīgā, Imantas 7. līnijā 1.

RPIVA promocijas padomes priekšsēdētāja

RPIVA profesore *Dr. paed. Inese Jurgena*

© Inta Lemešonoka

© Rīgas Pedagoģijas un
izglītības vadības akadēmija

Saturs

Promocijas darba vispārīgs raksturojums	4
Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes	10
Promocijas darba saturs	11
Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās modeļa kritēriji un rādītāji	17
Secinājumi	34
Promocijas darba aprobācija	36
Izmantotās literatūras saraksts	73

Promocijas darba vispārīgs raksturojums

21. gadsimta strauji mainīgie sabiedrības dzīves un darba apstākļi rada nepieciešamību katram cilvēkam, tajā skaitā skolēnam un arī viņa skolotājiem, sekmēt savu personīgo izaugsmi un kļūt par savas karjeras vadītāju. Jaunu profesiju rašanās, iepriekš pieprasīto profesiju pārprodukcija, bezdarbs, nenoteiktība, izglītības iestāžu finanšu palielināšana ar skolēnu piesaisti savām skolām pēc iespējas lielākā skaitā, absolventu steiga pieņemt lēmumus karjeras izvēlē ierobežotā laikā – sagādā problēmas skolēnam pašam veikt loģiski pārdomātus soļus savas karjeras izvēlē un veidošanā. Izglītības politikas veidotāji atzīst, ka šie procesi saistīti ar nepieciešamību pilnveidot karjeras izglītību skolā, lai izglītības iestādes absolvents spētu orientēties mainīgā darba tirgus apstākļos un prastu patstāvīgi veikt karjeras izvēli jebkurā dzīves posmā (Karjeras izglītība obligātās izglītības posmā Eiropā, 2009). Mūsdienās vērojams sabiedrības intereses pieaugums par karjeras izglītības īstenošanas iespējām skolā, jo cilvēki visā pasaulē arvien vairāk atzīst personīgos, sociālos un ekonomiskos ieguvumus, kas saistīti ar karjeras vadības prasmju veidošanos izglītošanās procesā, saprotot, ka tam ir izšķiroša nozīme jauniešu integrēšanai darba tirgū.

Karjeras izglītībai tās daudzveidīgajās realizācijas formās ir nozīmīga loma izglītības priekšlaicīgas pamešanas novēršanā, kā arī skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesā mūžilgas perspektīvas aspektā (Early School Leaving and Lifelong Guidance, 2014).

Latvijas Republikas Izglītības likumā *karjeras izglītība* definēta kā izglītības procesā integrēti pasākumi, lai nodrošinātu skolēna karjeras vadības prasmju attīstīšanu, kas ietver savu interešu, spēju un iespēju apzināšanos tālākās izglītības un profesionālās karjeras virziena izvēlei (Latvijas Republikas Izglītības likums, 2013). Šādā skatījumā karjeras izglītība Latvijas skolu darbībā kļūst par nozīmīgu karjeras atbalsta sastāvdaļu skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesā, jo skola ir galvenā vide formālu karjeras atbalsta pakalpojumu sniegšanai skolēnam visās izglītības pakāpēs (Karjeras atbalsta pasākumi riska grupu jauniešiem – caur mācīšanos uz darbu, 2011).

Eiropas Komisijas ekspertu grupas ziņojumā par 21. gadsimta sabiedriskās dzīves izmaiņām uzsvērts, ka skolotājiem pedagoģiskajā procesā vēlams orientēties uz skolēna karjeras vadības prasmju veidošanos vairāk nekā uz noteiktu profesiju specifisko prasmju apgūšanu, atzīmējot, ka mūsdienās fundamentāli mainās attieksme pret jēdzieniem *izglītība* un *darbs* kā atsevišķiem un neatkarīgiem lielumiem. *Izglītības* un *darba* jēdzieniskais saturs tiek arvien vairāk savstarpēji integrēts mācīšanās procesā, kas ir atvērts inovācijām un pieejams katram skolēnam (New Skills for New Jobs, 2010).

Karjeras vadības prasmju veidošanās process balstīts indivīda uz precīzām zināšanām par sevi, bet darba pasaules izzināšana balstās uz detalizētām zināšanām par profesijām un spēju izdarīt izvēli starp dažādām iespējām (Parson, 1909). Lai skolēns veiksmīgi virzītos uz savu personīgo dzīves mērķu sasniegšanu, viņam jau skolas laikā jāmacās pašvadīt savu darbību un izmantot pieejamos resursus (Arnold, 1997; Watts, Esbroeck, 1998). Dažkārt šos procesus var vadīt cilvēks pats, bet citkārt tiek iesaistīti atbalsta sniedzēji, kā skolotāji, atbalsta personāla pārstāvji vai karjeras konsultanti, kas darbojas kopā ar skolēnu (Sultana, 2009; Saltana, 2011). Skolēna karjeras vadības prasmju veidojas skolēna un pedagoģiskā personāla sadarbības procesā, kas orientēts uz to, lai atbalsta sniedzējs palīdzētu skolēnam izanalizēt karjeras izglītībā iegūtos rezultātus un sniegtu skolēnam karjeras atbalstu lēmumu pieņemšanas procesā (King, 1999).

Pētījumā tiek risināta problēma par skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesa sekmēšanu skolas pedagoģiskā procesa ietvaros atbilstoši vecumposma īpatnībām un skolēna vajadzībām.

Problēmas šajā jomā rada skolotāju izpratnes trūkums par karjeras izglītību kā sistēmu, kā arī skolu vadītāju neprasme iekļaut skolas darbībā karjeras attīstības atbalsta sistēmu (R.Vuorinen, 2016).

Pētījuma problēma. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās iespējas Latvijas vispārīzglītojošās skolas pedagoģiskajā procesā nav pietiekami pētītas (ir atsevišķi pētījumi saistībā ar karjeras atbalsta un karjeras izglītības tēmām – Bernarde, 2013; Jaunzeme, 2014; 2011; Pudule, 2013; Šmitiņa, 2011). Skolēna karjeras atbalsta sniegšanai vispārīzglītojošā skolā netiek piešķirts valsts finansējums; bieži skolu pedagoģiskajam personālam ir nepietiekoša kvalifikācija, lai realizētu karjeras izglītību un sniegtu karjeras konsultēšanas pakalpojumus; karjeras izglītības pasākumi skolās netiek organizēti strukturētā pēctecībā, un tiem bieži vien ir fragmentārs raksturs, karjeras atbalsta sniegšanā skolēnam vērojams daudzveidīgas sadarbības trūkums iesaistīto partnerinstitūciju un dalībnieku starpā. Skolās trūkst attiecīgas infrastruktūras pieejamības, tajā skaitā, skolēnu karjeras centru.

Problēmu skolēna karjeras vadības prasmju veidošanā vispārīzglītojošās skolas darbībā ir pietiekami daudz, lai pētītu to cēloņus un piedāvātu iespējamus risinājumus. Ņemot vērā pētāmās problēmas, teorētiskās nostādnes un atklātās praktiskās metodikas, tiek piedāvātas minēto problēmu un pretrunu risināšanas iespējas skolas pedagoģijas pētījumā **“Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās vispārīzglītojošās skolas pedagoģiskajā procesā”**.

Pētījuma ierobežojums tiek noteikts, definējot pētījuma objektu – karjeras izglītības process skolā, kas precīzē to kā pedagoģiskā procesa sastāvdaļu un sašaurina pētījuma lauku.

Pētījuma objekts. Karjeras izglītības process skolā.

Pētījuma priekšmets. Skolēna karjeras vadības prasmes.

Promocijas darba mērķis. Izstrādāt teorētiski pamatotu skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās modeli, to eksperimentāli pārbaudīt, apkopot un analizēt pētījuma rezultātus.

Pētījuma hipotēze. Skolēns karjeras vadības prasmes veido sekmīgāk, ja:

- skolas pedagoģiskajā procesā ir sistemātiski un sistēmiski organizēta karjeras izglītība atbilstoši skolēna vajadzībām;
- skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās līdzeklis ir mērķtiecīga skolēna/skolēnu un profesionāla pedagoģiskā personāla sadarbība.

Pētījuma uzdevumi

- Izpētīt karjeras vadības prasmju teorētisko pamatojumu pedagoģijas, psiholoģijas un karjeras attīstības teorijās;
- Izstrādāt skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās modeli.
- Veikt eksperimentālu modeļa pārbaudi un analizēt pētījuma rezultātus.
- Izstrādāt ieteikumus skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās nodrošināšanai vispārīgizglītojošās skolas pedagoģiskā procesa ietvaros.

Pētījuma metodoloģiskais un teorētiskais pamats

- Humānās pedagoģijas pieeja, balstīta uz cilvēku kā augstāko vērtību (Gudjons, 2007; Kons, 1982; Lanka, 2003; Maslo, 1995; Špona, 2004; Valbis, 2013; Vigotskis, 2002).
- Darbības procesuāli strukturālā pieeja pedagoģiskajā procesā kā līdzeklis karjeras vadības prasmju veidošanā (Fišers, 2005; Hahele, 2006; E. Maslo, 2003; Rimma, 2000; Riņķis, 2002; Zelmenis, 2000; Žogla, 1994; Ильин, 2002).
- Personības veseluma pieeja pedagoģiskajā procesā (Caughlin, 2010; Garleja, 2006; Eriksons, 1980; Hudson, 1999; Lasmane, 1999; Pestalocijs, 1996; Pokratniece, 1998; Roe, Lunneborg, 1990; Svence, 1999; Šteinberga, 2013; Виготский, 1984; Штейнер, 1998).
- Kompetencēs balstītas izglītības pieeja pedagoģiskajā procesā (Delor et al., 1996; Earley, 1992; Garleja, Kangro, 2015; Hargreaves, 2004; Hughes, 2014; Huidobro, 2009; Kuijpers et al., 2006; Maslo u.c., 2006; Ose, 2014; Pollock et al., 2009; Vuorinen, 2016).
- Starpdisciplinārā pieeja pedagoģiskajā procesā (McCarthy, 2006; I. Maslo u.c., 2006; Rogers, 1969; Riņķis, 2002; Sultana, 2013; Vuorinen, 2014; Zelmenis, 2000; Žogla, 2001).
- Pedagoģiskie pētījumi par skolēna prasmju veidošanos pedagoģiskajā procesā (Bernarde, 2013; Beļickis, 1997; Fišers, 2005; I. Maslo u.c., 2006; Prets, 1994; Rimma, 2000; Riņķis, 2002; Rubene, 2004; Sheerens, 2003; Sultana, 2013; Špona, Čamane, 2009; Šteiners, 2007; Zelmenis, 2000; Watts, Esbroeck, 1998).

- Personības attīstības un identitātes veidošanās teorijas saistībā ar karjeras vadības prasmju veidošanos (Eriksons, 1980; Ginzberg; Gotfredson, 1981; Havighurst, 1967; Kons, 1985; Piažē, 2002; Super, 1957; Малкина-Пых, 2004; Зеер, 2006).
- Karjeras attīstības teorijas saistībā ar karjeras vadības prasmju veidošanos (Havighurst, 1964, 1973; Holland, 1973; Krumboltz, 1994; Osipow, Fitzgerald, 1996; Patton, McMahon, 2006; Raoul Van Esbroeck, 2005; Sharf, 1997; Super, 1984; Wats, 2000).
- Profesionālās izvēles un karjeras izvēles teorijas (Dawis, 1996; Gardner, 1993; Rozenblats, 2001; Holland, 1997; Климов, 1984, 1996, 2004; Фукуяма, 1989; Зеер, 2006).
- Karjeras konsultēšanas teorijas saistībā ar karjeras atbalsta sniegšanu skolēnam (Amundson, Penner, 1998; Holland, 1973; King, 1999; Savickas, 1993; Tron, 2012; Peavy, 2004; 1997; 1996).

Pētījuma metodes

1. Teorētiskā metode

- Zinātniskās literatūras pedagoģijā, psiholoģijā un karjeras vadībā analīze.
- Pētījumam saistošu dokumentu analīze: Latvijas un Eiropas Savienības izglītības politikas dokumenti, direktīvas, standarti, likumi, vispārizglītojošās skolas darbību reglamentējošie noteikumi, statistikas dati, informācija interneta materiālos, žurnālos, presē, rokasgrāmatās, gadagrāmatās, ar karjeras vadību saistītā aktuālā informācija.
- Latvijas un ārvalstu karjeras izglītības īstenotāju prakses un pieredzes analīze.

2. Empīriskās metodes

- Datu ieguves metodes – aptauja, naratīvā intervija, anketēšana, diskusija fokusgrupā, novērošana, pedagoģiskais eksperiments.
- Datu apstrādes metodes, izmantojot datu statistiskās apstrādes programmas SPSS 17 versiju datu biežuma noteikšanā un datu atšķirību analīzē:
 - t. Stjudenta tests metrisko datu ieguvei (skaits);
 - Kolmogorova – Smirnova tests proporciju pētišanai;
 - Zīmju tests (Sign Test) slēgto jautājumu atbilžu datu analīzei, jautājumu pāru mērījumu starpības analīze pirms un pēc eksperimenta veikšanas.

3. Aprakstošā statistika un grafiskā atspoguļošana (tabulas, grafiki, attēli), datu biežuma noteikšana, datu atšķirību analīze (Excel programma).

- Faktoranalīze.
- Kvantitatīvi un kvalitatīvi iegūto datu grupēšana, analīze un interpretācija (tai skaitā, no autores uzkrātās skolēnu karjeras konsultēšanas

darba pieredzes, diskusijām ar nozarē iesaistītiem Latvijas profesionāļiem un ārvalstu speciālistiem).

Pētījuma bāze

Aptaujās piedalījušies dažādu Latvijas skolu 8., 9., 11. un 12. klases 827 skolēni un 176 skolotāji:

- 25 Rīgas skolās, no kurām 7 – ģimnāzijas, 15 – vidusskolas, 3 – pamatskolas;
- 19 citu pilsētu skolās, no kurām 6 – ģimnāzijas, 10 – vidusskolas, 3 – pamatskolas;
- 13 lauku skolās, no kurām 8 – vidusskolas, 5 – pamatskolas.
- Pārrunās par pētījuma tēmu (kvalitatīvo datu ieguvei) piedalījušies:
- 43 individuālo karjeras konsultāciju pie pētījuma autores apmeklējušie skolēni;
- “Jauniešu un vecāku karjeras informācijas un konsultēšanas centra” organizēto karjeras izglītības nodarbību 12 skolēnu grupas;
- autores vadīto semināru un kursu dalībnieki – 8 skolotāju grupas (kopskaitā 424 dalībnieki) un 4 vecāku grupas (kopskaitā 108 dalībnieki);
- autores organizēto fokusgrupu dalībnieki – 53 skolēni, 76 skolotāji un 48 vecāki;
- autores intervētie 36 skolēni un 32 skolotāji.

Eksperimenta veikšanai izvēlēta eksperimentālā grupa, sastāvoša no 9. klases 17 skolēniem un 12. klases 19 skolēniem – kopskaitā 36.

Pētījuma zinātniskā novitāte:

- Apkopojot pētnieku iepriekš izstrādātās definīcijas un teorētiskās atziņas, paplašināts un precizēts jēdzienu *karjera*, *karjeras izglītība*, *karjeras vadība* skaidrojums.
- Teorētiski pamatota karjeras izglītības apguves un skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās sakarība.
- Atklāts, ka karjeras izglītība, kuras ietvaros veidojas skolēna karjeras vadības prasmes, ir kompetencēs balstītas pedagoģiskā procesa sastāvdaļa.
- Izstrādāts teorijās balstīts *skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesuālais modelis*.

Pētījuma praktiskā novitāte

- Pedagoģiskā eksperimenta rezultātā empīriski pārbaudīta skolēna prasme pieņemt lēmumus karjeras izvēlē, ja skolēns vispārizglītojošās skolas programmā sistemātiski un sistēmiski ir apguvis karjeras izglītību.

- Apzināti ierobežojumi (skolas un valsts izglītības politikas), kas kavē skolēna karjeras vadības prasmju veidošanos vispārizglītojošās skolas pedagoģiskā procesa ietvaros.
- Izstrādāta karjeras izglītības autorprogramma un eksperimentāli pārbaudīta.
- Izstrādāti ieteikumi karjeras izglītības pilnveidei vispārizglītojošā skolā.
- Pētījuma rezultāti var tikt praktiski izmantoti, veidojot vispārizglītojošās skolas karjeras izglītības programmu un īstenojot karjeras izglītības saturu.

Pētījuma posmi

- **Pirms pētījuma posms:** no 2012. gada aprīļa līdz 2012.gada oktobrim autore, lai noskaidrotu pētījuma veikšanas aktualitāti, aptaujāja 173 skolēnus grupu nodarbībās un individuālajās karjeras konsultācijās par skolēnu karjeras nolūkiem, no kuriem tikai 29 jeb 23% varēja pārliecinoši atbildēt, ka zina savu karjeras ceļu pēc attiecīgā izglītības līmeņa beigšanas. Savukārt no 103 profesionālas izglītības ievirzes skolu skolēniem 79% atbildēja, ka zina, par kādas profesijas pārstāvi vēlas kļūt un ir gatavi veikt karjeras izvēli. Sākotnēji iegūtais ieskaits esošajā situācijā ļāva autorei secināt, ka ir aktuāli veikt pētījumu par skolēnu karjeras vadības prasmju veidošanos vispārizglītojošās skolas pedagoģiskajā procesā.
- **1. pētījuma posms** aptver periodu no 2012.gada oktobra līdz 2014. gada septembrim, kad ir veikta teorētiskās literatūras atlase, pētīšana, analīze un *Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās modeļa* izstrāde. Lai gūtu ieskatu par situāciju karjeras izglītības īstenošanā Latvijas skolās dažādos novados, pilsētās un laukos un konstatētu biežāk izmantotās karjeras izglītības metodes, pirmajā pētniecības posmā līdztekus teorētiskās literatūras pētīšanai ir veikta skolēnu (kontrolgrupas) anketēšana ar 1. anketu, skolēnu intervēšana, skolotāju aptaujāšana un intervēšana, kā arī skolēnu, skolotāju un skolēnu vecāku diskusijas fokusgrupās.
- **2. pētījuma posms** aptver periodu no 2014. gada oktobra līdz 2015. gada septembrim, kad veikts pētījuma teorētiskās daļas apraksts un empiriskā pētījuma programmas izstrāde. Otrajā posmā tiek turpināta kontrolgrupas aptaujāšana, skolēnu un skolotāju intervēšana un organizētas diskusijas fokusgrupās.
- **3. pētījuma posms** aptver periodu no 2015. gada septembra, kad tiek izveidota eksperimentālās grupa, un līdz 2016. gada maijam ir pabeigts eksperiments.

- **4. pētījuma posms** aptver periodu no 2015. gada oktobra, kad līdzekļu eksperimenta norisei tiek veikta ievākto kvalitatīvo datu (intervijas, diskusijas, pārrunas) apkopošana, apstrāde, analīze un interpretācija. 2016. gada maijā veikta eksperimentālās grupas anketēšana ar 2. anketu, lai iegūtu salīdzinošus datus pirms un pēc eksperimenta veikšanas un salīdzinātu ar visas statistiskās grupas aptaujā iegūtajiem rezultātiem un konstatētu eksperimenta rezultātus.
- **5. pētījuma posms** aptver periodu no 2016. gada maija līdz 2016. gada septembrim, kad tiek veikta disertācijas rezultātu analīze un interpretācija un promocijas darba noformēšana.

Promocijas darba apjoms un struktūra

Pētījuma struktūru veido: divas daļas – teorētiskā un empīriskā, nobei-gums, literatūras un avotu saraksts (iekļautas 367 vienības), 39 pielikumi. Promocijas darba apjoms 167 lpp. (neieskaitot pielikumus). Darbā ietvertas 19 tabulas un 14 attēli. Kopējais darba apjoms 259 lpp. Izmantotā literatūra satur Latvijas un ārvalstu teorētiskos pētījumus un avotus.

Pētījumā atspoguļota arī autore pieredze, apmeklējot starptautiskas zinātniskās konferences, piedaloties starptautiskās studiju vizītēs un mācību programmās (2012–2016) par skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās iespējām vispārizglītojošā skolā, apmeklējot izglītības iestādes un karjeras centrus praktiskās pieredzes apgūšanas nolūkā Eiropas valstu pamatskolās, vidusskolās un ģimnāzijās Anglijā, Dānijā, Itālijā, Maltā, Norvēģijā, Slovēnijā, Somijā un Luksemburgā.

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes

1. Skolēna karjeras vadības prasmes veidojas, balstoties uz kopsakarībā veiktu skolēna pašizziņu un karjeras iespēju pētīšanu, analizēšanu un novērtēšanu kompetenču pieejā balstītā sistemātiskā un sistēmiskā karjeras izglītības apguves procesā. Skolēna karjeras vadības prasmes ir paša vadīta darbība, tādēļ precīzāk būtu lietojams jēdziens *karjeras pašvadība*.
2. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās veicinošs faktors ir pedagoģiskā procesa vadība, kas orientēta uz skolēna individuālo vajadzību apmierināšanu atbilstoši jaunākā skolas vecuma, pusaudža un jaunieša attīstībai un balstīta mērķtiecīgā skolēna/skolēnu un profesionāla pedagoģiskā personāla sadarbībā.
3. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesuālā modeļa eksperimentālā lietošana pierāda skolēna karjeras vadības prasmju uzlabošanos. Modelis ir lietojams visos vispārizglītojošās skolas izglītības līmeņos, lai sekmētu skolēna karjeras vadības prasmju veidošanos.

Promocijas darba saturs

Promocijas darba ievadā pamatota pētījuma temata izvēle un aktualitāte, raksturotas risināmās problēmas, noteikts pētījuma objekts, priekšmets, izvirzīts mērķis un uzdevumi, izvirzīta pētījuma hipotēze, norādītas pētījuma metodes, pamatota pētījuma metodoloģija, pamatota pētījuma zinātniskā novitāte un praktiskā nozīmība, raksturota pētījuma bāze, aprakstīti pētījuma posmi.

Promocijas darba 1. daļā “Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās kompetenču pieejā balstītas izglītības ietvaros” atspoguļota teorētiskajā literatūrā skaidrotā kompetencēs balstītas izglītības pieeja pedagoģiskajā procesā (Delor et al., 1996; Earley, 1992; Garleja, Kangro, 2015; Hughes, 2014; Kuijpers et al., 2006; I. Maslo u.c., 2006; Ose, 2014; Pollock et al., 2009).

1.1. apakšnodaļā “Kompetencēs balstītas izglītības koncepta raksturojums” atspoguļota kompetencēs balstīta mācību satura apguves loma izglītības sistēmā visos līmeņos, kad tiek izmantoti jauni mācīšanās veidi un organizācijas formas, kas sekmē skolēna karjeras vadības prasmju veidošanos. Konstatēts, ka kompetencēs balstīta izglītība ir saistīta ar izmaiņām priekšstatos par “mācīšanu” un “mācīšanos”, kas savukārt nosaka izmaiņas pedagoģiskā procesa organizēšanā saistībā ar mācību vidi, mācību metodēm, mācību un vērtēšanas formām, kur nozīmīga loma ir skolēna pašnovērtējumam. Kompetencēs balstītu izglītību raksturo jauna orientācija, kam raksturīga skolēna un skolotāja lomu maiņa: skolotājs ir kā izglītības procesa līdzdalībnieks, partneris, domubiedrs, atbalstītājs, mācīšanās situāciju veidotājs un izglītības procesu ierosinātājs, bet skolēns arvien vairāk uzņemas atbildību par savām mācībām un pats tās arī vada. Secināts, ka kompetenču pieejas rezultāts ir jaunas mācīšanas un mācīšanās kultūras veidošanās. Mācīšanās tiek organizēta kā skolēna personīgi nozīmīgs prasmju veidošanās process, kas ietver virtualizāciju, pašpiedzdes izmantošanu, darbošanos daudzveidīgā mācību vidē un daudzveidīgu sadarbību. Kompetencēs balstītā izglītībā nozīmīga loma ir skolēna pašvērtējumam kā mācību integratīvai sastāvdaļai un vērtējošām darbībām skolēna mācīšanās analīzei un refleksijai, kuras rezultātā notiek virzība no izvirzītajiem mērķiem un uzdevumiem uz mācību rezultātiem un progresu (I. Maslo. 2006).

1.2. apakšnodaļā “Karjeras vadības prasmju būtības raksturojums teorijās” atspoguļots *karjeras vadības prasmju* jēdziena skaidrojums zinātniskajā literatūrā. Analizēta jēdzienu *karjera*, *karjeras vadība*, *karjeras vadības prasmes* izpratne pedagoģijas pētījumos (King, 1999; Lāce, 2014; Miķelsone, 2008; Pudule, 2013; Rozenblats, 2001; Sultana, 2012; Wats, 2008); psiholoģijas pētījumos (Kons, 1985; Ņikiforovs, 2007; Super, 1957); karjeras vadības un karjeras attīstības procesu pētījumos (Law, 1996; Super, Savickas, 1996; McMahan, 1999; Kuijpers et al., 2006; New Skills for New Jobs, 2010); karjeras konsultēšanas teorijās un pētījumos (Amundson, 2009; King, 1999; Miķelsone, 2008; Peavy, 1995; Savickas, 1993). Secināts, ka karjera ir process, kas veido cilvēka attieksmi pret

dzīvi un dažādām tās jomām, cilvēka individuālo vērtību sistēmu, zināšanas, spējas, prasmes, intereses, kā arī rakstura īpašības. Konstatēts, ka atšķirībā no vispārējā izglītībā apgūstamajām vispārējām prasmēm, kas saistītas ar konkrētā mācību priekšmeta satura apguvi, karjeras vadības prasmju veidošanās saistīta ar skolēna personības un profesiju pasaules izziņošanu tā, lai iegūtās zināšanas par sevi un profesiju pasauli skolēns prastu izmantot savas karjeras vadīšanā. Izvērtējot pētnieku teorētiskos skaidrojumus un definīcijas, paplašināts *karjeras* koncepta skaidrojums: *karjera ietver ne tikai šauru skatījumu uz cilvēka profesionālo darbību, bet plašākā izpratnē arī cilvēka dzīvesveidu, pašrealizāciju un sekmīgu izvēršanos darbībā tādās savstarpēji saistītās dzīves jomās kā izglītība, darbs, ģimene, brīvais laiks un pilsoniskums, kuru ietvaros cilvēks visa mūža garumā pilda katrai dzīves jomai atbilstošas lomas, izkopj savu individuālo vērtību sistēmu un rakstura īpašības, veido attieksmes, uzkrāj zināšanas, attīsta spējas, realizē intereses un pilnveido savus dotumus un prasmes; karjeras vadības koncepts: karjeras vadība ir cilvēka dzīves plāna veidošanas un īstenošanas process, kas izpaužas prasmē izvērzt un sasniegt mērķus un ietver nepārtrauktu karjeras attīstības uzraudzīšanu, koriģēšanu un vadīšanu (patstāvīgi vai ar atbalstītāju palīdzību) cilvēkam vēlāmā virzienā, ievērojot cilvēka individuālās un sabiedrības dzīves pārmaiņas un notikumus. Analizēts karjeras atbalsta jēdziens, kas literatūras analizē (Plant, 2004; Watts, 2008; Hargreaves, 2004; Peavy, 2004; King, 1999 u.c.) atklāts kā pasākumu kopums, kas ietver izglītošanu, informēšanu, konsultēšanu, izaugsmes trenēšanu, vērtēšanu un atbalstīšanu.*

1.3.apakšnodaļā “Karjeras izglītības koncepta veidošanās pedagoģijas teoriju attīstībā” atspoguļots, kā pedagoģijas procesu attīstībā veidojušās ar cilvēka profesionālo nodarbošanos saistītās prasmes, kas mūsdienās ieguvušas jaunu apzīmējumu – *karjeras vadības prasmes*. Secināts, ka cilvēka profesionālā nodarbošanās ir cieši saistīta ar mācīšanos attiecīgā laikmeta vidē, un pedagoģiskajā procesā atspoguļojas sabiedrības vajadzības un attīstības procesi, kas izriet no valsts dzīves ekonomiskajiem, politiskajiem un sociālajiem faktoriem (Beļickis, 1997; Dreimanis, 1929; Gardner, 1993; Gudjons, 2007; Ķestere, 2013; Pestalocijs, 1996; Rubene, 2004; Špona, Čehlova, 2004). Teorētiskās literatūras analizē atklāti reformpedagoģijas skolu un kompetencēs balstītas izglītības kopīgie izglītības mērķi – aktivizēt mācību procesu, izmantojot praktisku darbību, pētīšanu, novērošanu un eksperimentēšanu; attīstīt skolēnu pašziņu, pašorganizāciju, pašatbildību, pašvērtēšanu un savas darbības pašvadīšanu –, un kopīgā nostādne: visam skolā apgūtajam jābūt noderīgam cilvēka profesionālajā darbībā, kas atbilst mūsdienu pedagoģijā kompetencēs balstītas izglītības konceptam (Garleja, 2004; Hase et al., 2005; Kuijpers et al., 2006; I. Maslo, 2006; Safranoviča, Janovska, 2007; Sultana, 2012). Konstatēts, ka 20. gadsimtā lietotais jēdziens *profesionālā orientācija*, kas ietver izpratni par cilvēka orientēšanu profesionālās jomas izvēlē atbilstoši valsts plānveida ekonomikas pieprasījumam, bet 21. gadsimtā aizstāts ar *karjeras izglītību*, kas ietver izpratni par cilvēka mācīšanos veidot savas karjeras vadības prasmes.

1.3.1. apakšnodaļā “Karjeras izglītības konceptuālais pamatojums Eiropas Savienības un Latvijas valsts politikas stratēģiskajos dokumentos” atspoguļots karjeras izglītības pamatojums stratēģiskajos dokumentos. Izglītības politikas dokumentos izvirzītas nostādnes, ka karjeras izglītības programma ir katras skolas neatņemama sastāvdaļa, jo tās realizēšanas ietvaros notiek skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās un veiksmīgas pārejas no viena izglītības līmeņa uz nākamo vai iekļaušanos darba tirgū sekmēšana (Career Education and Guidance in New Zealand Schools, 2009; The Good School, 2004; General Guidelines on Career Education and Guidance, 2009; Careers 2020. Hooley et al., 2012). Normatīvo dokumentu analīzē atklāj, ka karjeras izglītība raksturota atbilstoši kompetencēs balstītas izglītības būtībai, un karjeras izglītības programmu izstrāde un realizēšana izvirzīta Eiropas Savienības valstu un Latvijas izglītības politikas prioritāro jautājumu lokā. Latvijas politikas plānošanas un normatīvo dokumentu (Latvijas Republikas Izglītības likums, 2013; Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam; Karjeras attīstības atbalsta sistēmas pilnveidošanas koncepcija, 2006) analīzē atklāj nostādni, ka karjeras izglītība Latvijas skolu darbībā kļūst par nozīmīgu karjeras atbalsta sastāvdaļu skolēna karjeras vadības prasmju veidošanā un Izglītības un zinātnes ministrijas uzdevums ir attīstīt karjeras izglītību programmu ieviešanu un realizēšanu vispārizglītojošā skolā, lai sekmētu skolēna karjeras vadības prasmju veidošanos.

1.3.2. Apakšnodaļā “Karjeras izglītības koncepta raksturojums teorijās”, apkopojot pētnieku iepriekš formulētās definīcijas, skaidrojumus un atziņas (Barnes, 2009; Haase et al., 2005; Sultana, 2015; 2004; Oomen, Plant, 2014; Super, 1996 u.c.), tiek paplašināts *karjeras izglītības* koncepts – *karjeras izglītības mērķis, tās saturs un izmantojamie līdzekļi ir orientēti uz to, lai tiktu īstenots mērķtiecīgs skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās process, kura centrā izvirzīta skolēna pašizziņa viņa interešu, dotumu un talantu, spēju un prasmju, vērtību un gaidu atpazīšanā. Karjeras izglītības rezultāts izpaužas tajā, ka skolēns patstāvīgi spēj vadīt savu karjeru un spēj pieņemt lēmumus, kas balstās uz personības iekšējās un ārējās struktūras savstarpējo saistību, kur ārējā struktūrā ietilpst iegūtās zināšanas, teorētiskās atziņas, pieejamā informācija, kā arī personīgā izpratne par savām dominējošām interesēm un piemērotību noteiktām profesijām, bet iekšējā struktūrā ietilpst prasme organizēt ārējo struktūru savas karjeras attīstīšanai un vadīšanai.* Literatūras analīzē konstatēts, ka karjeras izglītība neatbilst “tradicionālajiem” mācību priekšmetiem, kuru saturs ir stingri noteikts, bet karjeras izglītības programmas būtiskākā priekšrocība ir tā, ka ir skaidri zināms, kas karjeras izglītības satura apguvē ir jāiemācās kompetenču ziņā, līdz ar to šo multidisciplināro jomu padarot konkrētāku un saprotamāku (Kuijpers et al., 2006; Saltana, 2011).

1.3.3. apakšnodaļā “Dažādu valstu pieredze karjeras izglītības nodrošinājumā vispārizglītojošās skolās” aplūkoti ārvalstu prakses piemēri, lai varētu

izmantojot pasaules valstu starptautiski atzītu sekmīgu pieredzi skolas karjeras izglītības programmas veidošanā. Dažādu valstu pētījumu analizē (Leirvik, 2012; Launikari, 2015; Tron, 2012; Vuorinen, 2011; 2010 *Career Education and Guidance in New Zealand Schools*, 2009). Secināts, ka Eiropas valstu skolās karjeras izglītība tiek realizēta pēc šādiem principiem:

- *Pieejamības princips* – neatkarīgi no izglītošanās līmeņa skolēniem ir pieejams karjeras atbalsts; jo vairāk palīdzības skolēniem ir vajadzīgs, jo vairāk viņi to saņem.
- *Bērncentrētas sistēmas princips*. Karjeras izglītība ir orientēta uz skolēna individuālo vajadzību apmierināšanu. Katram skolēnam ir iespēja sadarboties ar profesionālu pedagoģisko personālu, kas palīdz risināt arī personiskās problēmas.
- *Integratīvais princips*. Karjeras izglītība ir integrēta skolas izglītības programmas tematiskajās jomās tādā veidā, ka klašu audzinātāji klases stundās īsteno vispārēju karjeras izglītības saturu, bet mācību priekšmetu skolotāji katrs savā mācību priekšmetā padziļina karjeras izglītības satura apguvi sasaistē ar karjeras iespējām noteiktai zinātņu jomai atbilstošās nozarēs un profesijās.

Konstatēts: ja skolās tiek realizēta karjeras izglītības programma, kas ietver sistemātisku un sistēmisku karjeras vadības prasmju apguvi ar attiecīgajam vecumposmam atbilstošām mācību metodēm un pietiekošu stundu skaitu, tad skolēni jau pamatskolas līmenī var apzināties savas nākotnes perspektīvas.

1.3.4. apakšnodalā “Karjeras izglītības nodrošinājums Latvijas vispārīzglītojošās skolās” analizēta pētnieku (Jaunzeme, 2014; 2011; Lāce, 2014; Mihailovs, 2013; Pudule, 2013; Šmitiņa, 2011) atklātā situācija skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesā. Pētījumu analizē konstatēts, ka Latvijas izglītības vidē karjeras atbalsts skolēnam tiek saistīts ar konkrētas skolas vai darba atrašanu, bet ne ar citiem nozīmīgiem karjeras atbalsta pasākumiem: karjeras izglītības satura integrēšanu skolu mācību programmās, karjeras konsultēšanu, vispārēju, profesionālu un karjeras vadības prasmju attīstīšanu. Izglītības kvalitātes valsts dienesta (turpmāk IKVD) veiktajā analītiskajā izpētē par audzināšanas pasākumiem vispārējās izglītības iestādēs (skolēnu aptauja – 9258 respondenti) atklāta situācija, ka klases stundu realizētajā saturā vismazāk tiek iekļauti jautājumi par karjeru – 5% gadījumos. IKVD izpētes rezultātā secināts, ka mācību stundās pārrunātās tēmas, attieksme pret tām, interpretācija un sarunu konteksts pilnībā ir atkarīgs no katra konkrētā skolotāja subjektīvās pārliecības, interesēm un personīgā viedokļa (Mihailovs, 2013). Konstatēts, ka Latvijas valsts normatīvie dokumenti nenosaka karjeras izglītības saturu, tā īstenošanas iespējas un kārtību vispārīzglītojošās skolās; jēdziens “karjeras izglītība” vispārējās izglītības normatīvajos dokumentos, kas ir vispārīzglītojošo skolu darbības pamatā, netiek definēts – tas skaidrots tikai valsts izglītības plānošanas dokumentos.

1.4. apakšnodaļā “Skolēna karjeras vadības prasmju apguves saturs dažādos izglītības posmos” analizēta zinātniskā literatūra par karjeras izglītības ietvaros apgūstamo karjeras vadības prasmju satura izvēli atbilstoši pedagogijas un attīstības psiholoģijas atziņām, kas saistītas ar izpratni par skolēna kā personības attīstību dažādos vecumposmos ar noteiktām individuālajām vajadzībām katrā vecumposmā (Lasmane, 1999; Svence, 1999; Špona, 2004; Valbis, 2013). Karjeras vadības prasmju veidošanās saistīta ar to, ka noteiktā vecumposmā skolēns var apgūt noteiktu mācību saturu un noteiktas prasmes (Виготский 1997), prasmi mācīties, kuras rezultātā paaugstinās skolēnu pašvērtējums un notiek sevis atklāšana (Роджерс, 1994; King, 1999) un izpratni, ka mācīšanās mērķis ir personības izaugsme (Šteinberga, 2013). Analizēta skolēna personības izziņāšana kā personīgi nozīmīga darbība mācīšanās procesā (Holland, 1997; **Климов, 1984**; Gardner, 1996; Zelmenis, 2000). Analizētas pētnieku nostādnēs par cilvēka “dzīves cikliem” saistībā ar profesionāla veidošanos ilgstošā dzīves periodā, kura laikā mainās gan cilvēka dzīves plāni, gan profesionālie plāni, gan sociālā situācija, kā arī norisinās personības struktūras pārkārtošanās (Ericsson, 1980; Ginzberg, 1975; Havighurst, 1964; Super, 1957; Ņikiforovs, 2007; Зеер, Симанюк, 2005; Зеер, 2006; Safranoviča, Vanovska, 2007). Secināts, ka indivīds savu “dzīves ciklu” laikā iziet dažādas attīstības stadijas, kas ietekmē viņa karjeras vadības prasmju veidošanos un profesijas izvēli. Teorētiskās literatūras analizē atklāts, ka skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesā svarīga ir pedagogiskā procesa mērķtiecīga virzība un skolotāja kā draudzīga atbalstītāja, palīga, motivētāja, eksperta, situāciju ierosinātāja darbība (Brigmane, 2014; Bernarde, 2013; Maslo u.c., 2006; Zelmenis, 2000; **Ильин, 2002** u.c). Mūsdienu izglītības sistēmā notiek paradigmas maiņa uz kompetencēs balstītas izglītības īstenošanu, kurā būtiska ir skolotāja un skolēna lomu maiņa, skolotājam ieņemot partnera un padomdevēja/konsultanta lomu, kad skolotājs mācību procesu nodrošina ne tikai ar mācību līdzekļiem, bet arī ar savām zināšanām, ne tikai ar informācijas resursiem, bet arī ar cilvēkresursiem: pieaicinātiem speciālistiem, konsultantiem, profesionāļiem, darba devējiem, politikas veidotājiem u.tml. Literatūras analizē atklāts, ka skolēna mācīšanās procesam jāattīstās progresējoši no vienkāršu pamatprasmju pārvaldīšanas uz sarežģītāku prasmju veidošanu un pilnveidi. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās sasniedz savu mērķi, ja karjeras izglītība ir integrēta skolas izglītības programmas tematiskajās jomās tādā veidā, ka klašu audzinātāji klases stundās īsteno vispārēju karjeras izglītības saturu, bet mācību priekšmetu skolotāji katrs savā mācību priekšmetā padziļina karjeras izglītības satura apguvi sasaistē ar karjeras iespējām noteiktai zinātņu jomai atbilstošās nozarēs un profesijās, kurās nepieciešamas konkrētajā mācību priekšmetā apgūstamās zināšanas un prasmes.

1.5. apakšnodaļā “Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās metodiskais pamats” analizēti skolēna karjeras vadības prasmju veidošanos veicinoši faktori dažādos pētījumos: pedagoģiskā procesa virzības pētījumos (Asplund,

2012; Krumboltz, Worthington, 1999; I. Maslo, 2006; Sigurdardottir et al., 2009; Riņķis, 2007); mācīšanās stilu pētījumos (Fisher, 1990; Honey, Mumford, 2000; Kolb, 2000; Sampson, 2000; Sousa, 2006; Riņķis, 2007); mācīšanas/mācīšanās procesa pētījumos (Amundson, Penner, 2006; Baldiņš, Raževa, 2001; Fenwick, 2005; Korna, 2011; Šteinberga, 2013); konsultēšanas pieejas izmantošanā pedagogijā (King, 1999; Janda, 2004; Gardner, 1999; Tron, 2012); attīstības psiholoģijas pētījumos (Eriksons, 1980; Ņikiforovs, 2007; Piažē, 2002; Svence, 1999 u.c.) Secināts, ka katra skolēna konkrētais karjeras vadības prasmju veidošanās rezultāts ir saistīts ar karjeras izglītības ietvaros veiktās profesionālās pētniecības izziņas raksturu, kas ir produktīvs, interpretējošs un radošs, un ir atkarīgs ne tikai no skolēna zināšanām, domāšanas īpašībām un mācīšanās veida/stila, bet arī no mācību procesa organizācijas, kur svarīga loma ir skolotāja sadarbībai ar skolēnu/skolēniem un izvēlētajām mācību metodēm un darba organizācijas formām. Atklātas pedagogiskā procesa virzības iespējas integrētas karjeras izglītības ietvaros visos izglītības posmos atbilstoši skolēna attīstības īpatnībām, kas strukturētā veidā atspoguļots promocijas darba 1., 2., 3. pielikuma tabulās.

1.6. apakšnodaļā “Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās teorētiskais modelis”, pamatojoties uz pētījuma teorētiskajā analizē iegūtajām atziņām par savstarpēji saistītiem komponentiem, no kuriem atkarīga skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās, izveidots skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās teorētiskais modelis (sk. 1. attēlu).

Modeli atspoguļota pedagogiskā procesa objektīvo un subjektīvo komponentu mijsakārība, kas konceptuāli ir skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās pamatā. Objektīvie komponenti modeli ir karjeras izglītības saturs, skolēna/skolēnu – skolotāja sadarbības metodes un formas un pieejamie resursi, no kuriem skolēns uzņem sevī jaunas zināšanas, veido prasmes un attieksmes, kā rezultātā notiek interiorizācija – ārējās darbības transformācija intelektuālajā, iekšējā darbībā, veidojot jaunu intelektuālu darbību (Vigotsky, 1978). Subjektīvie komponenti, kas ir darbības procesa veikšanas pamatā, modeli ir pašizziņa, profesiju izpēte, karjeras iespēju izpēte un informācijas izmantošana apgūto zināšanu un prasmju nostiprināšanai, pašpiederzes bagātināšanai, kā rezultātā notiek eksteriorizācija (Zelmenis, 2000; Špona, Čamane, 2009) – iekšējo psihisko procesu ārējā izpausme, kad skolēns reflektē uz interiorizācijas procesā apgūto, rīkojas un iedarbojas uz īstenības objektiem un pats ir darbības procesa veicējs.

Teorētiskajā modeli parādīta karjeras vadības prasmju veidošanās rezultāta sasniegšana, kas balstīta uz skolēna personības iekšējās un ārējās struktūras savstarpējo saistību, kur ārējā struktūrā ietilpst iegūtās zināšanas, pieejamā informācija, personīgā izpratne par to, kas skolēnam patīk, interesē un ir piemērots, bet iekšējā struktūrā ietilpst prasme ārējo struktūru organizēt un vadīt sev vēlamajā virzienā.

Lai empīriskajā pētījumā analizētu karjeras vadības prasmju veidošanās rādītājus, izstrādātie modeļa kritēriji mērīti ar noteiktiem rādītājiem (sk. 1. tabulu). Katrs kritērijs ietver rādītājus, kurus raksturo līmeņu pazīmes, kas atbilstoši atspoguļo karjeras vadības prasmju veidošanas pakāpi:

- A līmenis – augstākais rādītāju izpausmes līmenis, kad attiecīgā iezīme ir augsta un tai ir regulārs raksturs;
- B līmenis – vidējais rādītāju izpausmes līmenis, kad attiecīgai iezīmei ir fragmentārs raksturs un tā ir veidošanās stadijā;
- C līmenis – zemākais rādītāju izpausmes līmenis, kad attiecīgā iezīme nav izveidojusies.

1. tabula. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās modeļa kritēriji un rādītāji

Kritērijs	Rādītājs	A līmenis	B līmenis	C līmenis
Sistemātiska karjeras izglītības apguve	Nodrošināta karjeras izglītības apguve klases stundās (Baldiņš, Raževa, 2001; King 1999; Korna, 2011; Tron, 2012)	Karjeras izglītības jautājumi regulāri iekļauti klases stundu darbā	Karjeras izglītības jautājumi iekļauti klases stundu darbā fragmentāri	Karjeras izglītības jautājumi netiek iekļauti klases stundu darbā
	Nodrošināta integrēta karjeras izglītības apguve mācību priekšmetu stundās (Zelmenis, 2000; Riņķis, 2007; Sultana, 2009)	Regulāri nodrošināta integrēta karjeras izglītības apguve	Fragmentāri nodrošināta integrēta karjeras izglītības apguve	Netiek nodrošināta integrēta karjeras izglītības apguve
Sistēmiska karjeras izglītības īstenošana atbilstoši skolēna vajadzībām	Karjeras izglītības saturs balstīts atbilstošās karjeras vadības prasmju veidošanas metodikās (Fišers, 2005; Hahele, 2006; Riņķis, 2002; Sultana, 2012; Sigurdardottir et al., 2012)	Metodiku izmantošanā tiek ievērota pēctecība	Metodiku izmantošanā daļēji tiek ievērota pēctecība	Metodiku izmantošanā netiek ievērota pēctecība
Sadarbība ar profesionālu pedagoģisko personālu	Karjeras izglītībā izmantotas atbilstošās sadarbības metodes un formas (Hudson, 1999; Kovaļčuka; 1998; Lanka, 1999; E. Maslo, 2003; Žogla, 1994; King, 1999; Sultana, 2013; Špona, 2004)	Sistēmiski tiek izmantotas daudzveidīgas sadarbības metodes un formas	Daļēji tiek izmantotas daudzveidīgas sadarbības metodes un formas	Nav sadarbības
	Nodrošināta karjeras konsultāciju pieejamība (Amundson, 2009; Jigau, 2007; King, 1999; Watts, 2000; Peavy, 1995; Savickas, 1993)	Visiem skolēniem pieejamas karjeras konsultācijas	Daļai skolēnu pieejamas karjeras konsultācijas	Skolēniem nav pieejamas karjeras konsultācijas

Promocijas darba 2. daļā “Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās empīriskā izpēte” pētīta situācija Latvijas vispārizglītojošās skolās, empīriski pārbaudīts teorētiskais *Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās modelis*, izmantojot modeļa pārbaudes kritērijus un rādītājus. Pamatojoties uz empīriskā pētījuma rezultātiem, izstrādāti ieteikumi. Promocijas darba 2. daļā ir izvirzīts empīriskā pētījuma mērķis un uzdevumi, aprakstīta pētījuma gaita, analizēti empīriskajā pētījumā iegūto datu rezultāti, veikta pētījumā atklāto faktu analīze, aprakstīta pedagoģiskā eksperimenta organizācija un veikšanas gaita, formulēti secinājumi un ieteikumi.

2.1. apakšnodaļā “Empīriskā pētījuma metodoloģija, programma un organizācija” raksturota empīriskā pētījuma programma, metodes un organizācija.

Empīriskā pētījuma mērķis ir eksperimentāli pārbaudīt teorētisko *Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās modeli*, izpētīt mijsakarību starp sistemātiskas, sistēmiskas un atbilstošās metodikās balstītas karjeras izglītības apguvi un skolēna karjeras vadības prasmju veidošanos.

Empīriskā pētījuma ietvaros izvirzīti **uzdevumi** situācijas izpētei un analīzei:

- kvantitatīvo datu ieguves (aptaujū) rezultātā:
 - konstatēt tendenci, cik lielā mērā karjeras izglītība tiek realizēta dažādu Latvijas novadu un pilsētu vispārizglītojošās skolās;
 - konstatēt, kādas pedagoģiskās metodes tiek izmantotas skolēna karjeras vadības prasmju veidošanā;
 - konstatēt tendenci, cik lielā mērā Latvijas vispārizglītojošo skolu skolēni pārvalda lēmumu pieņemšanas prasmi karjeras izvēles situācijā;
- kvalitatīvo datu ieguves (interviju, diskusiju, pārrunu, novērojuma) rezultātā:
 - pārbaudīt teorētiskajā modeli atspoguļoto skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās nosacījumus;
 - apkopojot pētījuma rezultātus, izstrādāt ieteikumus skolēna karjeras vadības prasmju veidošanai vispārizglītojošā skolā.

Empīriskā pētījuma informācijas ievākšanas ietvaros izmantota anketēšana, respondentiem patstāvīgi aizpildot aptaujas anketas (kvantitatīvā metode) un intervija, kuras gaitā iegūta informācija, respondentam un pētniekam atrodoties sociāli psiholoģiskā mijiedarbībā un pētniekam iegūstot iespēju sekot līdzi intervijas gaitā sniegtās informācijas patiesīgumam (kvalitatīvā metode); diskusijas skolēnu, vecāku un skolotāju fokusgrupās; plānveidīgs un mērķtiecīgs novērojums (mācību stundu vērošana), kas norit dabiskā vidē, un tā centrā ir cilvēks darbībā (kvalitatīvā metode); eksperiments jaunas pieredzes zinātniskai apliecināšanai pedagoģiskajā praksē; kā arī statistiskā novērošana, grupēšana un empīrisko datu apstrādes, attēlošanas un analīzes metodes (Kristapsons, 2014).

2.2. apakšnodaļā “Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās vispārīzglītojošās skolas pedagoģiskā procesa ietvaros izvērtējums” pētīta esošā situācija Latvijas skolās.

2.2.1. apakšnodaļā “Skolēnu karjeras vadības prasmju pārvaldība” analizēti kvantitatīvi un kvalitatīvi iegūtie dati skolēnu un skolotāju aptaujā, intervijās un fokusgrupu diskusijās, mācību stundu novērojumos.

Veidojot anketu “Karjeras izglītība skolā – 1” kvantitatīvai datu ievākšanai, tika izmantoti tādi teorētiskajā pētījumā analizētie jēdzieni kā “lēmuma pieņemšana”, “karjeras izvēle”, “karjeras izglītība”, “karjeras izglītības metodes”. Par aptaujas pamatu ņemts pieņēmums, ka skolas mācību procesā integrēta karjeras izglītības apguve sekmē skolēna karjeras vadības prasmi patstāvīgi pieņemt lēmumu profesijas izvēlē. Aptaujā piedalījušies 8.–12. klašu 827 skolēni, kas veido statistisko kopu, kuru sastāda dažādu Latvijas novadu pilsētu un lauku vispārīzglītojošo skolu skolēni. Anketēšanas rezultātā iegūto datu apstrāde veikta datu apstrādes programmas SPSS (Statistical Package for Social Science) 17. versijā.

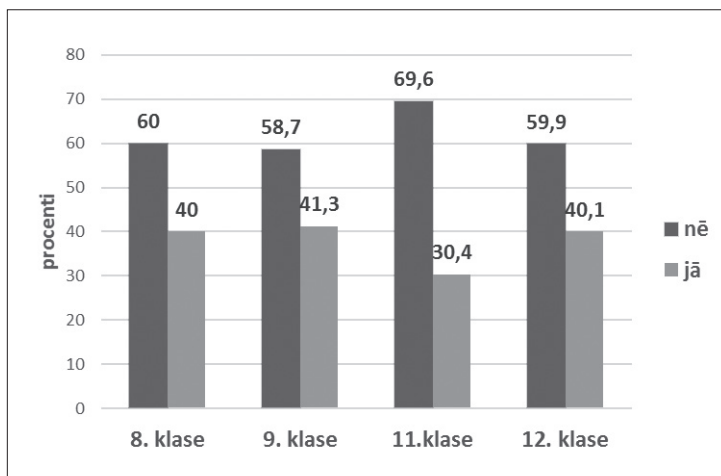
Lai noskaidrotu, cik liela daļa aptaujāto vispārīzglītojošo skolu skolēni pārvalda karjeras vadības prasmi pieņemt lēmumu karjeras izvēlē, tika apkopotī skolēnu aptaujas dati jautājumā “Vai Tu esi izlēmis/izlēmusi, par kādas profesijas pārstāvi vēlies kļūt?” un konstatēts, ka 505 skolēni jeb 61% aptaujāto atbildējuši, ka nav pieņēmuši lēmumu karjeras izvēlē, bet 322 skolēni jeb 39% aptaujāto atbildējuši, ka zina savu karjeras izvēli. Šo datu ieguves rezultātā secināts, ka aptaujāto skolēnu apzināta profesijas izvēle un savas nākotnes skaidra apzināšanās ir visai zema.

Lai konstatētu tendenci skolēnu gatavībai veikt karjeras izvēli dažādos izglītības posmos, iegūtie dati tika sadalīti pa skolēnu klašu grupām, un iegūtie rezultāti atspoguļo situāciju, ka visaugstākā gatavība veikt karjeras izvēli visas statistiskās kopas ietvaros ir 9. un 12. klašu skolēnu starpā, lai arī 9. un 12. klašu ietvaros karjeras izvēli gatavi veikt mazākā daļa šīs grupas skolēnu – 40% un 41%. (sk. 2. attēlu).

Intervijas ar skolēniem iegūts rezultāts, ka no 36 intervētajiem pieņemt lēmumu karjeras izvēlē gatavi ir 10 skolēni (4–9. kl. un 6–12. kl.) jeb 27,7% intervēto.

Fokusgrupu diskusijās piedalījušos skolēnu starpā (70 skolēni) gatavību pieņemt lēmumu karjeras izvēlē apliecinājuši 16 skolēni (7–9. kl. un 9–12. kl.) jeb 22,8% dalībnieku.

Skolotāju fokusgrupu diskusijās atklāts, ka lielākā daļa skolēnu vāji pārvalda karjeras vadības prasmes, īpaši – prasmi pieņemt lēmumus un prasmi plānot savu laiku un tuvāko nākotni.

2. attēls. Jautājuma “Vai Tu esi izlēmis/izlēmusi, par kādas profesijas pārstāvi vēlies kļūt?” atbilžu procentuālais sadalījums pa klašu grupām

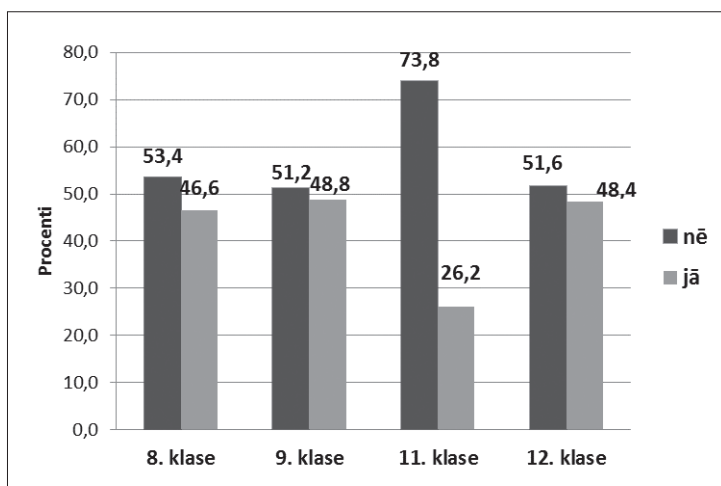
Skolēnu vecāku fokusgrupu diskusijās atklāts, ka skolēni vāji apzinās savus resursus un nemāk objektīvi sevi novērtēt; neprot atrast informāciju par karjeras iespējām un izvērtēt savas karjeras iespējas; nezina, kur atrast skolēniem adaptētus karjeras testus; vislielākās grūtības sagādā patstāvīgi pieņemt lēmumus par tālāko izglītību vai profesijas izvēli. Gan kvantitatīvo, gan kvalitatīvo datu ieguves rezultātā atklājas, ka skolēnu apzināta profesijas izvēle un savas nākotnes skaidra apzināšanās ir visai zema (vidēji 30% pētījumā piedalījušos skolēnu).

2.2.2. apakšnodaļā “Karjeras izglītības nodrošināšana” atspoguļota kvantitatīvo un kvalitatīvo datu rezultātu analīze.

Skolēnu aptaujas ietvaros iegūti kvantitatīvie dati jautājumā “Vai skolas mācību procesa ietvaros Tev ir bijusi iespēja apgūt karjeras izglītības jautājumus?” Statiskās kopas respondentu atbildes sadalās sekojošā proporcijā: 580 jeb 70,1% atbildējuši “jā”, bet 247 jeb 32,9% – “nē”.

Skolotāju aptaujā 117 respondentu jeb 66,4% jautājumā par karjeras izglītības īstenošanu apgalvojuši apstiprinoši, savukārt **skolotāju intervijās** (32 intervijas) apstiprinošu atbildi snieguši 21 skolotājs jeb 65,6% intervēto. Iegūtie rezultāti parāda statistisku sakritību aptaujāto un intervēto skolotāju starpā par to, karjeras izglītību īsteno 66% pētījumā piedalījušos skolotāju.

Iegūtie kvantitatīvie dati par skolēnu gatavību veikt karjeras izvēli to skolēnu starpā, kuri aptaujā atbildējuši, ka viņiem ir bijusi iespēja apgūt karjeras izglītības jautājumus, skatāmi 3. attēlā (sk. 3. attēlu).

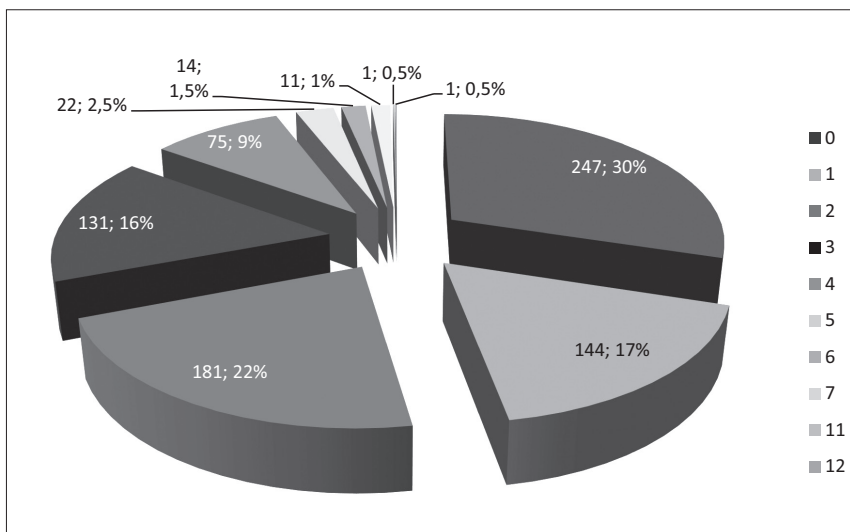
3. attēls. Karjeras izglītību apguvušo skolēnu atbildes jautājumā
 “Vai Tu esi izlēmis/izlēmusi, par kādas profesijas pārstāvi vēlies kļūt?”

Iegūto anketēšanas datu analīzes rezultātā atklāts, ka lielākā daļa skolēnu (563 jeb 70,1% aptaujāto) ir norādījuši, ka viņiem ir bijusi iespēja apgūt karjeras izglītības jautājumus, savukārt karjeras izglītību apguvušo skolēnu lielākā daļa – 295 jeb 52,3% atbildējuši “nē” attiecībā par gatavību veikt karjeras izvēli, mudinot izvirzīt tālākos izpētes jautājumus par to, vai karjeras izglītībai veltītais mācību stundu skaits ir bijis pietiekošs (atbilstošs izglītības politikas dokumentu norādēm vai ieteikumiem) un vai mācību procesā ir izmantotas karjeras vadības prasmiņu veidošanai atbilstošas teorētiskajā pētījumā atklātās mācību metodes.

Datu apstrādes gaitā pētīts: vai iegūtie kvantitatīvie dati statistiskās kopas ietvaros (52 Latvijas skolu 827 skolēni) atspoguļo noteiktu tendenci par to, vai karjeras izglītības jautājumu apgūšanai viena mācību gada laikā tiek veltīts pietiekošs stundu skaits. 4. attēlā skatāms respondentu atbilžu sadalījums par karjeras izglītības stundu skaitu (sk. 4. attēlu).

Iegūtie dati uzrāda rezultātu, ka skolēnu norādītais karjeras izglītības stundu skaits tikai 2% gadījumu atbilst *Karjeras izglītības paraugprogrammā* (2011) ieteiktajam – viena mācību gada laikā organizēt 6 stundas 9.–11. klasē un 10 stundas – 12. klasē, bet *Klases stundu programmas paraugā* (2006; 2016) ieteiktajam organizēt 6 karjeras izglītības stundas visās klasēs, bet 30% gadījumu aptaujātie skolēni apgalvojuši, ka karjeras izglītības jautājumu apgūšanai nav veltīta neviena mācību stunda.

Lai pētītu savstarpējo sakarību starp realizēto karjeras izglītības stundu skaitu un skolēna karjeras vadības prasmiņu pieņemto lēmumus karjeras izvēlē,

4. attēls. Skolēnu norādītais karjeras izglītības stundu skaita sadalījums (n = 827)

Iegūtie dati sadalīti pēc stundu skaita, kā rezultātā atklāts, ka līdz piecu realizēto stundu skaitam skolēnu atbilžu “jā” skaits jautājumā par gatavību veikt karjeras izvēli ir zemāks nekā atbilžu “nē” skaits, bet nevienas realizētās stundas gadījumā pozitīvo atbilžu skaits ir par 70% zemāks nekā negatīvo atbilžu skaits, savukārt, sākot ar realizētām sešām stundām, pozitīvo atbilžu skaits ir augstāks nekā negatīvo atbilžu skaits par 9%–42%, bet 11 un 12 stundu realizēšanas gadījumā pozitīvo atbilžu rezultāts ir 100%.

Visvairāk gan skolotāju, gan skolēnu atbildēs (78%) ir norādīts realizēto 1, 2 un 3 karjeras izglītības stundu skaits mācību gada laikā, **uzrādot tendenci, ka karjeras vadības prasmju veidošanai lielākoties tiek veltīts nepietiekošs stundu skaits.**

Skolēnu fokusgrupu diskusijās iegūto datu analizē atklāts, ka lielākā daļa skolēnu nevērtē karjeras izglītību kā sistemātiski realizētu programmu, jo, pēc skolēnu apgalvotā, karjeras izglītības jautājumi reizēm tiek pārrunāti klases stundās un atsevišķos gadījumos citu mācību priekšmetu stundās, taču to nevar nosaukt par regulāru (sistemātisku) karjeras izglītības apguvi.

Salīdzinot ar teorētiskajā daļā analizēto citu valstu pieredzi par to, ka karjeras izglītības programmas realizēšanai ārvalstu skolās tiek iekļātas no 24 – 48 stundām mācību gadā gan pamatskolas, gan vidusskolas līmenī, norāda arī uz būtiski atšķirīgu situāciju Latvijas izglītības sistēmā.

2.2.3. apakšnodaļā “Karjeras izglītības satura realizēšana” atspoguļoti pētījumā iegūto kvantitatīvo un kvalitatīvo datu rezultāti.

Skolēnu aptaujas rezultātu analizē atklāts, ka karjeras izglītība tiek organizēta atšķirīgi ne tikai katras skolas, bet arī katras klases ietvaros atkarībā no katra skolotāja iniciatīvas un ieinteresētības sekmēt skolēna karjeras vadības prasmju veidošanos, un to nevar uzskatīt par sistēmisku karjeras izglītības realizēšanu.

Skolēnu aptaujā iegūto datu analīze uzrāda tendenci, ka vairumā gadījumu nav izmantotas teorētiskajā daļā analizētās karjeras izglītības apguvei atbilstīgākās metodes, kas ļauj sasniegt maksimālu **mācīšanās rezultātu**: kā diskusijas grupā, sniedzot 50% mācīšanās efektivitāti, praktiska darbošanās (tajā skaitā e-vidē) – 75% efektivitāti, savstarpējā mācīšanās un tūlītējā iemācītā lietošana – 90% efektivitāti.

Kvalitatīvo pētniecības metožu izmantošanas rezultātā apkopoti un analizēti skolēnu, skolotāju un vecāku fokusgrupu diskusijās, skolotāju aptaujā, stundu vērojumos un skolēnu un skolotāju intervijās iegūtie dati. Veidojot diskusiju, interviju un aptauju atvērtos jautājumus, izmantoti teorētiskā modeļa kritēriji “sistemātiska karjeras izglītības apguve”, “skolēna vajadzību piepildīšana”, “sadarbība ar profesionālu pedagoģisko personālu” un aptaujās un intervijās iekļautais jautājums par izmantotajām karjeras izglītības metodēm. Kvalitatīvi iegūto datu analizē atklāts, ka visvairāk karjeras izglītības satura apgūvē izmantotas pārrunas, informācijas sniegšana, lekcija, bet vismazāk ir izmantota darbošanās e-vidē, kas sniedz neierobežotas iespējas gan profesiju pasaules izpētē, gan sevis izzināšanā, lai gan skolēniem piemīt augsts digitālās prasmes līmenis, ko varētu sekmīgi izmantot.

Fokusgrupu diskusiju rezultātu analizē secināts, ka karjeras izglītības jautājumi mācību priekšmetu satura apguves ietvaros tiek skarti neregulāri, fragmentāri, visbiežāk mācību gada 2. semestrī un biežāk 9. un 12. klasē; skolēna karjeras vadības prasmju veidošanā nepieciešams vairāk orientēties no teorētiskās mācību priekšmetu satura apguves uz praktisku darbošanos sasaistē ar profesiju pasauli un sevis izzināšanu; skolēnam nav jābūt izcilam visās zināšanu jomās, bet skolotājiem jāsekmē skolēna sasniegumu dinamika tajos mācību priekšmetos, kuros viņam ir dotumi, īpaši talanti un kas viņam padodas vislabāk.

Lai salīdzinātu skolēnu un skolotāju aptaujās un fokusgrupu diskusijās iegūto informāciju ar skolēnu intervijās sniegto informāciju, tika intervēti 36 skolēni un 32 skolotāji.

Intervijās iegūto rezultātu analizē secināts: vairākums skolēnu nav izveidojuši tādu karjeras vadības prasmi kā strādāt ar daudzveidīgiem informatīvajiem karjeras resursiem, jo lielākā daļa intervēto nepārzina karjeras informācijas avotus interneta vietnēs un interaktīvus datorprogrammu rīkus sevis izzināšanā; skolēni mācību procesā nepietiekoši apgūst sevis izzināšanas un pašvērtēšanas prasmes; 9.klašu skolēni galvenokārt tiek orientēti/mudināti uz mācību turpināšanu esošajā vispārīgizglītojošajā skolā; pedagoģiskais personāls

nesniedz pietiekošu informāciju par daudzveidīgām mācību iespējām citās izglītības iestādēs; karjeras atbalsts vairāk tiek sniegts vidusskolas skolēniem, īpaši – 12. klašu skolēniem.

Ar kvalitatīvajām pētniecības metodēm iegūtā informācija atspoguļo situāciju, ka ir nepieciešama skolotāju izglītošana karjeras izglītības metodiku pielietošanā un karjeras atbalsta sniegšanā; iecere integrēt karjeras izglītības jautājumus mācību priekšmetu saturā iespējama pie nosacījuma, ka katrs skolotājs apgūst zināšanu un prasmju minimumu karjeras izglītības satura realizēšanai. Skolotāju interviju un diskusiju rezultātu analizē **konstatēts**, ka lielākoties skolotāji izmanto pārrunu un informācijas sniegšanas metodes, bet **retāk tiek izmantota kompetencēs balstītas izglītības pieeja**: tehnoloģiju izmantošana un sadarbība virtuālajā vidē tiek izmantota tikai atsevišķos gadījumos; daļēji tiek izmantota mācību procesa individuālā piemērošanu katram skolēnam; atsevišķos gadījumos tiek izmantota mācību vietu ārpus klases telpām dažādošana (bibliotēka, datorklase, mācību ekskursija profesiju pasaules pētniecībai, uzņēmuma apmeklēšana, radošā darbnīca, meistarklase u. tml.); atsevišķos gadījumos tiek izmantota skolēna pašnovērtēšana un vērtējošās darbības mācīšanās rezultātu analīzei un refleksijai; daļēji tiek veikts skolēna un skolotāja kopīgs attiecīgo zināšanu pamatu konstruēšanas darbs.

2.2.4. apakšnodaļā “Karjeras izglītības kā sistēmas funkcionēšana” atspoguļota kvalitatīvi iegūto datu rezultātu analīze.

Skolotāju intervijās 27 skolotāji jeb 84,3% intervēto izteikuši viedokli, ka viņu skolās pedagoģiskā personāla starpā, tajā skaitā skolas vadības līmenī, nav vienotas izpratnes un vienotas pieejas karjeras izglītības realizēšanā. 28 skolotāji jeb 87,5% intervēto ir apliecinājuši, ka viņu skolās nav izstrādāta karjeras izglītības īstenošanas sistēma.

Fokusgrupu diskusijās iegūto datu analīze ļauj secināt, ka skolēnu karjeras vadības prasmju veidošana mazāk balstīta sistemātiskā un sistēmiskā pieejā, bet vairāk balstīta katra skolotāju iniciatīvā, ieinteresētībā un personīgajā izpratnē karjeras izglītības un karjeras vadības jautājumos.

Kvalitatīvi iegūtie dati ļauj secināt, ka karjeras izglītība kā sistēmiska pedagoģiskā procesa sastāvdaļa tiek realizēta atsevišķās Latvijas skolās, bet to nevar uzskatīt par valsts mērogā izveidotu sistēmisku pieeju.

Konstatēts, ka skolu vadības pārstāvju profesionālā kompetence karjeras atbalsta sistēmas (tajā ietilpst karjeras izglītība) izpratnē vairumā gadījumu ir visai zema, un karjeras atbalsta un karjeras izglītības jautājumi tiek formāli iekļauti skolu darbības plānos, lai atbilstu skolu akreditāciju noteikumiem, nevis lai karjeras izglītība tiktu īstenota kā sistēmiska pedagoģiskā procesa sastāvdaļa.

2.2.5. apakšnodaļā “Pedagoģiskā personāla sadarbība ar skolēnu karjeras vadības prasmju veidošanās procesā” atspoguļoti skolēnu, skolotāju un vecāku pieredzes fakti par sadarbību karjeras atbalsta sniegšanā skolēnam., kas iegūti intervijās, diskusijās un aptauju atvērtajos jautājumos. Kvalitatīvo datu ieguves

analīze atklāj, ka vairumā gadījumu sadarbība notiek skolēnu un klašu audzinātāju vai atsevišķu mācību priekšmetu skolotāju starpā un retos gadījumos ar citiem pedagoģiskā personāla pārstāvjiem. Pēc skolēnu un vecāku izteiktajiem viedokļiem, skolotāji samērā reti tiek uztverti kā izglītības procesa līdzdalībnieki, partneri, domubiedri, atbalstītāji, mācīšanās situāciju veidotāji un skolēna sevis izzināšanas procesu ierosinātāji, kas raksturīgi kompetenču pieejā balstītai izglītībai. Pozitīvā sadarbības pieredze iegūta, pateicoties atsevišķu skolotāju aktīvai darbībai, kompetencei un ieinteresētībai palīdzēt skolēnam veidot karjeras vadības prasmes. Kvalitatīvi datu rezultātu analīzē secināts: vairumā gadījumu skolēni sadarbojas ar klašu audzinātājiem vai atsevišķu mācību priekšmetu skolotājiem un retos gadījumos ar citiem pedagoģiskā personāla pārstāvjiem. Skolotāji samērā reti tiek uztverti kā izglītības procesa līdzdalībnieki, partneri, domubiedri, atbalstītāji, mācīšanās situāciju veidotāji un skolēna sevis izzināšanas procesu ierosinātāji, kas raksturīgi kompetenču pieejā balstītai izglītībai.

Konstatēts, ka valsts līmeņa problēmas izglītības politikā pedagoģiskā personāla izglītošanā, iztrūkstošs karjeras izglītības standarts, kā arī skolu iekšējās organizācijas problēmas sistēmiskas karjeras izglītības realizēšanā pedagoģiskā procesa ietvaros.

2.3. apakšnodalā “Pedagoģiskais eksperiments un tā rezultāti” atspoguļota eksperimenta norise. Izvirzīts eksperimenta **mērķis**: sistemātiski un sistēmiski organizētas karjeras izglītības rezultātā sekmēt skolēnu karjeras vadības prasmju veidošanos kompetenču pieejā balstītas izglītības ietvaros un veicināt skolēna prasmi veikt apzinātu karjeras izvēli, absolvējot 9. vai 12. klasi.

Eksperimenta pedagoģiskā procesa virzība balstīta autorizētajā autorprogrammā (sk. 36. pielikumu).

Eksperiments organizēts pēc šādām pazīmēm:

- eksperimentālo apstākļu darbības laiks – viens mācību gads;
- pedagoģiskā procesa konstatējošais pārveidojošais eksperiments, kad rodas nepieciešamība konstatēt noteiktu sakaru starp pedagoģisko iedarbību un rezultātu, kad pedagoģiskā parādība vai process jārada pilnīgi no jauna.

Eksperimentālās grupas (36 skolēni) darbība tika organizēta profesionālu karjeras konsultantu vadībā, kad līdztekus karjeras izglītības jautājumu apguvei klases un mācību priekšmetu stundās tika ielānota eksperimenta dalībnieku sistemātiska sadarbība ar skolas psihologu un karjeras konsultantu, paredzot skolēnu testēšanu, grupas karjeras konsultācijas un katra dalībnieka individuālo karjeras konsultāciju.

Eksperimentālā grupa anketēta pirms eksperimenta ar 1. anketu n pēc eksperimenta ar 2. anketu. Lai savstarpēji salīdzinātu iegūtos anketēšanas datus pirms un pēc eksperimenta, statistikas programmas SPSS ietvaros tika izmantots Zīmju tests (SignTest), jo dati ir nominālskalas (0 un 1) dati. Datu apstrādes rezultāti anketas jautājuma “*Vai Tu esi izlēmis/usi, par kādas*

profesijas pārstāvi vēlies kļūt?” atbildēs uzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības, jo nozīmības līmenis p (Sig) < 0,05 (sk. 2. tabulu).

2. tabula. Zīmju testa rezultāti dihotomiskajiem jautājumiem 9. klases skolēnu aptaujas atbildēs pirms un pēc eksperimenta

	1.-1.	2.-2.	4.2.-4.2.	4.3.-4.3.	4.4.-4.4.	4.5.-4.5.	4.9.-4.9.
p (divpusējs nozīmības līmenis)	,000 ^b	,125 ^b	1,000	1,000	1,000	,250 ^b	1,000

Pārbaudot jautājuma, cik mācību stundu mācību gada laikā tiek veltītas karjeras izglītības jautājumu apgūšanai statistisko atšķirību nozīmību pirms un pēc eksperimenta ar t Stjudenta testa palīdzību (jo dati ir proporciju skalas dati), var secināt, ka atšķirības ir statistiski nozīmīgas ($p < 0,05$), kas redzams 3. tabulā (sk. 3. tabulu).

3. tabula. Zīmju testa rezultāti 9. klases skolēnu atbildēs par stundu skaitu

	Pāru mērījumu starpība			t	df	P (noz. līmenis)
	Aritm. vid.	Standart novirze	Aritm. vid. standartkļūda			
3. jautājums pirms un pēc eksperimenta	1,875	0,835	0,295	6,355	7	0,000

Salīdzinājumā ar visas statistiskās kopas 9. klašu skolēnu ($N = 426$) atbildēm statistiski nozīmīgas atšķirības ir anketas 1. jautājumā “Vai Tu esi izlēmis/izlēmusi, par kādas profesijas pārstāvi vēlies kļūt? ”, uz kuru pozitīvu atbildi pēc eksperimenta ir snieguši 76,4% respondenti pretstatā 41,3% statistiskās kopas respondentu atbildēm ($p = 0,035$, un tas ir < 0,05), kā arī 3. jautājumā par stundu skaitu, kas atspoguļots 4. tabulā (sk. 4. tabulu).

4. tabula. Kolmogorova-Smirnova testa rezultāti 9. klašu statistiskās kopas un eksperimentālās grupas skolēnu atbildēs

	1. jautājums Vai zini, par ko vēlies kļūt?	2. jautājums Vai ir bijusi iespēja apgūt karjeras izglītību?	3. jautājums Cik stundas mācību gadā veltītas karjeras izglītībai?
Kolmogorova-Smirnova Z vērtība	1,421	1,300	3,920
p nozīmības (divpusējs)	,035	,068	,000

Tendenču līmeņa atšķirības (t) vērojamas 2. jautājumā “Vai skolas mācību procesa ietvaros Tev ir bijusi iespēja apgūt karjeras izglītības jautājumus?”, jo ($p = 0,068$, kas ir lielāks par 0,05). Pārējo anketas jautājumu apstrādes rezultāti statistiski nozīmīgas atšķirības neuzrāda.

12. klases skolēnu atbildēs iegūto datu apstrādes rezultāti 1. jautājuma “Vai Tu esi izlēmis/izlēmusi, par kādas profesijas pārstāvi vēlies kļūt?” atbildēs pirms un pēc eksperimenta veikšanas uzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības, jo nozīmības līmenis p (Sig) $< 0,05$ (sk. 5. tabulu).

5. tabula. Zīmju testa rezultāti dihotomiskajiem jautājumiem 12. klases skolēnu aptaujas atbildēs pirms un pēc eksperimenta

	1.-1.	2.-2.	4.2.-4.2.	4.3.-4.3.	4.4.-4.4.	4.5.-4.5.	4.7.-4.7.	4.9.-4.9.
p (divpusējs nozīmības līmenis)	,000 ^b	,219 ^b	1,000	1,000	1,000	,250 ^b	1,000	1,000

Pārbaudot 3. jautājuma, cik mācību stundu mācību gada laikā tiek veltītas karjeras izglītības jautājumu apgūšanai statistisko atšķirību nozīmību pirms un pēc eksperimenta ar t Stjudenta testa palīdzību (jo dati ir proporciju skalas dati), var secināt, ka atšķirības ir statistiski nozīmīgas ($p < 0,05$), kas redzams 6. tabulā (sk. 6. tabulu).

6. tabula. Zīmju testa rezultāti 12. klases skolēnu atbildēs aptaujas 3. jautājumā pirms un pēc eksperimenta

	Pāru mērījumu starpība			t	df	P (noz. līmenis)
	Aritm. vid.	Standart novirze	Aritm. vid. standartklūda			
3. jautājums pirms un pēc eksperimenta	1,833	0,718	0,207	8,848	11	0,000

Salīdzinājumā ar visas statistiskās kopas 12. klašu skolēnu ($N = 214$) atbildēm statistiski nozīmīgas atšķirības ir anketas 1. jautājumā “Vai Tu esi izlēmis/izlēmusi, par kādas profesijas pārstāvi vēlies kļūt?”, uz kuru pozitīvu atbildi pēc eksperimenta ir snieguši 89,4% respondenti, pretstatā 40,1% statistiskās kopas 12. klašu respondentiem ($p = 0,002$, un tas ir $< 0,05$), kā arī statistiski nozīmīgas atšķirības ir 3. jautājumā par stundu skaitu, kas jau ir pierādīts ar Zīmju testu (sk. 7. tabulu).

7. tabula. Kolmogorova–Smirnova testa rezultāti statistiskās kopas 12. klašu skolēnu un eksperimentālās grupas skolēnu aptaujas atbildēs

	1. jautājums Vai zini, par ko vēlies kļūt?	2. jautājums Vai ir bijusi iespēja apgūt karjeras izglītību?	3. jautājums Cik stundas mācību gadā veltītas karjeras izglītībai?
Kolmogorova – Smirnova Z vērtība	1,839	1,074	4,177
p nozīmības (divpusējs)	,002	,199	,000

Tendenču līmeņa atšķirības (t) vērojamas 4. jautājuma par izmantotajām karjeras izglītības metodēm 4.7. sadaļā “diskusijas”, jo $p = 0,059$, kas ir lielāks par 0,05 (sk. 8. tabulu).

8. tabula. Kolmogorova–Smirnova testa rezultāti statistiskās kopas 12. klašu skolēnu un eksperimentālās grupas skolēnu aptaujas atbildēs

	4.1.	4.2.	4.3.	4.4.	4.5.	4.6.	4.7.	4.8.	4.9.
Kolmogorova-Smirnova Z vērtība	,406	,000	,210	1,047	,411	,581	1,328	,000	,000
p nozīmības (divpusējs)	,996	1,000	1,000	,223	,996	,889	,059	1,000	1,000

Pārējos aptaujas jautājumos nav vērojama statistisko atšķirību nozīmība, kas, iespējams, saistīts ar to, ka eksperimentālā grupa ir maza, tādēļ atšķirības nevar realizēties statistiski nozīmīgas, bet atšķirības atklājas kvalitatīvo datu analizē: intervijās, fokusgrupu diskusijās, aptauju atvērtajos jautājumos un pārrunās ar eksperimenta dalībniekiem.

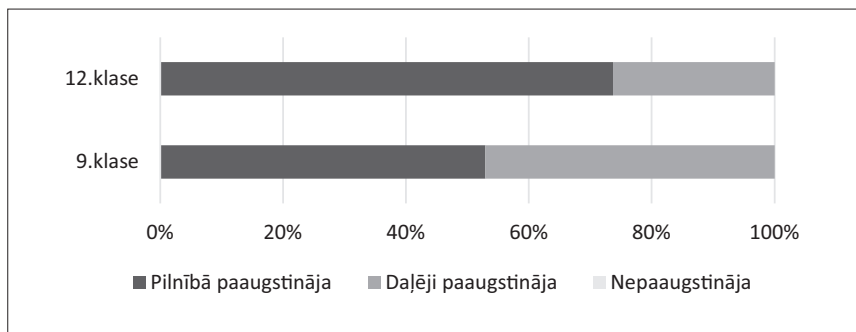
Salīdzinošs iegūto datu sadalījums 9. un 12. klases skolēnu atbilžu starpā par karjeras vadības prasmju veidošanos eksperimenta ietvaros skatāms 9. tabulā (sk. 9. tabulu)

9. tabula. Skolēnu atbilžu ranžētais sadalījums par eksperimenta ietvaros izveidotajām karjeras vadības prasmēm

Karjeras vadības prasme	% 9. kl. N=17	Rangs	% 12. kl. N=19	Rangs	Kopā% 9–12 N=36	Rangs
Prasme izzināt un izvērtēt savas personības iezīmes, dotumus, intereses, spējas un vērtības	82,3	3	94,7	1	88,5	3
Prasme apzināties noteiktām profesijām izvīzīto zināšanu, prasmju un spēju līmeni	76,4	4	73,6	6	75	5
Prasme pētīt profesiju pasauli un tās sniegtās karjeras iespējas	100	1/2	89,4	2/3	94,7	1/2
Prasme strādāt ar daudzveidīgiem informatīvajiem	100	1/2	89,4	2/3	94,7	1/2
Prasme izveidot iespējamo rīcības plānu	64,7	6	68,4	7	66,5	6
Prasme pieņemt lēmumus un tos īstenot darbībā	47	7	78,9	5	63	7
Prasme pašvērtēt savu darbību	70,5	5	84,2	4	77,4	4
Prasme pilnveidot savus dotumus un talantus karjeras attīstīšanas aspektā	35,2	8	36,8	8	36	8

Datu salīdzinošajā apkopojumā redzams, ka 12. klases skolēni augstāku rezultātu sasnieguši prasmē izzināt un izvērtēt savas personības iezīmes, dotumus, intereses, spējas un vērtības, bet 9. klases skolēni – prasmē pētīt profesiju pasauli un strādāt ar informatīvajiem resursiem, kas var būt izskaidrojams ar attiecīgo vecumposmu attīstības īpatnībām, kad jauniešos nostiprinās savas identitātes izjūta, bet pusaudžiem joprojām raksturīga zinātkāre un apkārtējās pasaules pētīšana. Lielākā daļa (79%) 12. klases skolēnu atzinuši, ka ir izveidojuši vai pilnveidojuši lēmumu pieņemšanas prasmi, savukārt par izveidotu vai pilnveidotu to atzīst mazāk kā puse 9. klases skolēnu (47%), kas, iespējams, saistīts ar attiecīgo vecumposmu īpatnībām, kad indivīda atbildības un nākotnes perspektīvas saskatīšanas līmenis jauniešiem ir augstāks nekā pusaudžiem. Prasme izveidot iespējamo rīcības plānu, pēc abu grupu skolēnu norādītā, ierindojas tieši līdzās ar lēmumu pieņemšanas prasmi, uzrādot loģisku savstarpēju sakarību, jo šīs divas prasmes ir savstarpēji saistītas, bet viszemākais rezultāts vienādi 9. un 12. klases skolēnu sniegto atbilžu starpā ir par prasmi pilnveidot savus dotumus, tādēļ šis rezultāts var būt par rosinājumu skolotājiem izskaidrot skolēniem par talantu un dotumu lomu veiksmīgā karjeras vadībā un rosināt skolēnus iekļauties interešu izglītībā un brīvā laika nodarbēs, kas veicina talantu un dotumu pilnveidi.

Salīdzinošs datu atspoguļojums starp 9. un 12. klases skolēnu sniegtajām atbildēm, cik lielā mērā karjeras izglītības jautājumu apgūšana paaugstinājusi skolēna karjeras vadības prasmi pieņemt lēmumu karjeras izvēlē redzams 5. attēlā (sk. 5. attēlu).

5. attēls. 9. un 12. klašu skolēnu izvērtējums par lēmumu pieņemšanas prasmes paaugstināšanu eksperimenta ietvaros

Iegūtie dati uzrāda rezultātu, ka lēmumu pieņemšanas prasmes veidošanās ir būtiski paaugstinājusies 12. klases skolēnu starpā (78% gadījumu), bet 9. klases skolēnu starpā salīdzinoši zemāk (57% gadījumu), un tas rosina secināt,

ka skolotājiem nepieciešams sniegt lielāku atbalstu skolēniem (īpaši, 9. klases skolēniem) lēmumu pieņemšanas prasmes veidošanā.

Pēc eksperimenta veikšanas salīdzināti teorētiskā modeļa kritēriju rādītāju līmeņi pirms un pēc eksperimenta (sk. 10. tabulu).

10. tabula. Teorētiskā modeļa rādītāju līmeņu salīdzinājums pirms un pēc eksperimenta

Kritērijs/ rādītājs	Rādītājs	Rādītāju līmeņi pirms eksperimenta	Rādītāju līmeņi pēc eksperimenta
Sistemātiska karjeras izglītības apguve	Nodrošināta karjeras izglītības apguve klases stundās	B līmenis	A līmenis
	Nodrošināta integrēta karjeras izglītības mācību priekšmetu stundās	B līmenis C līmenis	A līmenis
Sistēmiska karjeras izglītības īstenošana atbilstoši skolēna vajadzībām	Karjeras izglītības saturs sistēmiski balstīts atbilstošās karjeras vadības prasmju veidošanas metodikās	B līmenis C līmenis	A līmenis
Sadarbība ar profesionālu pedagoģisko personālu	Sadarbība ar visiem iespējamiem dalībniekiem	B līmenis C līmenis	A līmenis
	Nodrošināta karjeras konsultāciju pieejamība	B līmenis C līmenis	A līmenis

Empīriskā pētījuma un pedagoģiskā eksperimenta rezultāti apstiprina pētījumā izvirzīto hipotēzi – skolēns karjeras vadības prasmes veido sekmīgāk, ja:

- skolas pedagoģiskajā procesā ir sistemātiski un sistēmiski organizēta karjeras izglītība atbilstoši skolēna vajadzībām;
- skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās līdzeklis ir mērķtiecīga skolēna/skolēnu un profesionāla pedagoģiskā personāla sadarbība.

Empīriskā pētījumā iegūto rezultātu analīze aktualizē skolas mācību programmā integrētas karjeras izglītības apguves jēga, **izvirzot šādus inovatīvus risinājumus:**

- karjeras izglītība tiek integrēta skolas izglītības programmas visu mācību priekšmetu saturā;
- karjeras izglītības apguvē tiek iesaistīti visi skolas skolēni;
- karjeras izglītības realizēšanā tiek iesaistīti visi skolas pedagoģiskā personāla pārstāvji katrs savu kompetenču un atbildības līmeņi;
- individuālo karjeras atbalstu skolēnam (karjeras konsultēšanu) sniedz profesionāls personāls ar atbilstošu profesionālo kompetenci.

Apkopojot eksperimenta gaitā iegūto rezultātu analīzi radušies **secinājumi**:

1. Mērķtiecīgi organizēts karjeras atbalsts pedagoģiskā procesa ietvaros, kas ietver sistēmisku karjeras izglītības apguvi, palīdz skolēnam veidot/pilnveidot karjeras vadības prasmes, atklāt to profesionālās darbības jomu, kas ir vispiemērotākā skolēna personībai, padarot skolēna karjeras izvēli izsvērtāku, pamatotāku un arī vieglāku.
2. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesā nozīmīga ir sistemātiska sadarbība skolēna – klases audzinātāja, mācību priekšmetu skolotāju, atbalsta personāla, skolas bibliotekāra, karjeras konsultanta vai pedagoga – karjeras konsultanta starpā.
3. Katram vispārizglītojošās skolas pedagoģiskā personāla pārstāvim, ne tikai klases audzinātājam, nepieciešams apgūt noteiktu karjeras vadības teorētisko zināšanu minimumu un karjeras izglītības metodisko pamatu.
4. Viena mācību gada laikā skolēni var iegūt teorētiskās zināšanas un priekšstatu par profesiju pasauli, bet nevar apgūt pašpieredzi, praktiski izmēģinot vairākus alternatīvi izskatāmos profesionālās darbības virzienus, lai varētu tos salīdzināt un salīdzināšanas rezultātā veikt karjeras izvēli, balstoties gan teorētiski izpētītajā gan praktiskajā pieredzē.
5. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās veicinošs faktors ir kompetencēs balstītas izglītības pieejas izmantošana pedagoģiskajā vadībā.

Pedagoģiskā eksperimenta gaitā ir empīriski pārbaudīts teorētiskais *Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesuālais modelis*, un **pētījuma rezultāti** liecina par modeļa atbilstību empīriski iegūtajiem rezultātiem. Teorētisko modeli skolas vadība var izmantot skolas karjeras attīstības atbalsta sistēmas veidošanā un karjeras izglītības programmas izstrādē.

Balstoties uz Latvijas izglītības politikas dokumentu analīzi, skolēnu un skolotāju aptaujas rezultātiem, skolēnu, vecāku un skolotāju intervijās un fokusgrupu diskusijās iegūto rezultātu analīzi, eksperimentālās grupas skolēnu un skolotāju secinājumiem, izstrādāti ieteikumi skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās sekmēšanai:

- Izveidot karjeras izglītības standartu, kurā būtu noteiktas vadlīnijas karjeras izglītības darba veikšanai skolā un kas paredzētu pēctecīgu skolēna karjeras vadības prasmju veidošanu visos vispārizglītojošās skolas izglītības posmos. (Īstenotājs: IZM).
- Izveidot vienotu mācību procesā sasniedzamo skolēna karjeras vadības prasmju līmeņu ietvaru pa klašu grupām (Īstenotājs: IZM).
- Karjeras izglītības programmas veidošanā ietvert pētījuma teorētiskajā daļā atklātos karjeras izglītības komponentus un izmantot tos skolas karjeras attīstības atbalsta sistēmas veidošanā (Īstenotāji: pašvaldības izglītības pārvaldes, skolas).
- Ietvert visus skolas skolēnus integrētas karjeras izglītības apgūvē (Īstenotāji: pašvaldības, skolu administrācijas).

- Pedagoģiskajam personālam piedalīties profesionālās pilnveides kursos un semināros par karjeras attīstības atbalsta sistēmas veidošanu/pilnveidi un karjeras izglītības programmas ieviešanu un integrēšanu mācību programmā (Īstenotāji: pašvaldības, skolas).
- Rast iespējas visiem skolas skolēniem saņemt profesionālas karjeras konsultācijas. Izveidot skolas karjeras konsultēšanas metodisko kabinetu vai karjeras centru (Īstenotāji: pašvaldības, skolu administrācija).

Secinājumi

1. *Karjeras vadības prasmes* ir uz zināšanām balstīts prasmju kopums, ko cilvēks pārvalda, apkopojot, analizējot, sintezējot un organizējot ar sevi, ar izglītību un nodarbinātību saistīto informāciju. Karjeras vadības prasmju pārvaldība ir pamatā cilvēka spējai **pašvadīt** savas izglītības un darba gaitas un īstenot savas dzīves plānu.
2. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās veicinošs faktors ir kompetencēs balstītas izglītības pieeja, kas orientēta uz skolēna personalizētu mācīšanos, praktisku darbošanos sasaistē ar profesiju izpēti, skolēna pašizziņu un pašpiederzes izmantošanu, daudzveidīgas mācību vides izmantošanu, moderno tehnoloģiju daudzveidīgu izmantošanu un partnerībā veidotu sadarbību skolēna/skolēnu – pedagoģiskā personāla starpā.
3. Kompetenču pieejā balstītai izglītībai raksturīgā jaunā orientācija skolēna/skolēnu – skolotāja sadarbībā, kad skolotājs kopā ar skolēnu meklē atbildes un nonāk līdz atziņām, viens no otra mācās, vienādi sadala atbildību, un skolotājs ieņem partnera, draudzīga atbalstītāja, konsultanta, palīga, motivētāja, situāciju ierosinātāja lomu, veicina skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās sekmīgumu.
4. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās cieši saistīta ar pedagoģiskā procesa vadību. Skolotāji (klases audzinātājs un mācību priekšmetu skolotāji), izmantojot daudzveidīgas sadarbības metodes un formas, variatīvas pedagoģiskās pieejas, atbilstošas karjeras izglītības metodes un skolēnu praktisku darbošanos sasaistē ar skolēna pašizziņu un profesiju izpēti, veicina katra skolēna personisko mērķu sasniegšanu – to pierāda pedagoģiskā eksperimenta rezultāti.
5. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesā ir iesaistīts ne tikai klases audzinātājs un mācību priekšmetu skolotāji, bet arī pārējie skolas pedagoģiskā personāla pārstāvji: bibliotekārs, interešu izglītības skolotāji, atbalsta personāls un medmāsa, pedagogs - karjeras konsultants un citi iesaistītie dalībnieki: skolēnu vecāki, skolas absolventi, augstskolu pārstāvji, darba devēji, uzņēmēji, biedrību, jauniešu un nevalstisko organizāciju pārstāvji.
6. Īstenojot karjeras izglītību visos vispārīzglītojošās skolas izglītības līmeņos, iespējama jau agrīna skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās, kas nodrošina izsvērtu un pamatotu lēmumu pieņemšanu karjeras izvēlē, absolvējot pamatskolas 9. klasi un vidusskolas 12. klasi.
7. Karjeras izglītības programmu īstenošanas kvalitāte vistiešākajā veidā ir saistīta ar pedagoģiskā personāla profesionālajām kompetencēm, tādēļ skolotājiem nepieciešams būt atbilstoši teorētiski un praktiski

- sagatavotiem. Karjeras izglītības jautājumu integrēšana mācību priekšmetu saturā iespējama pie nosacījuma, ka mācību priekšmetu skolotāji pārvalda profesionālo kompetenci karjeras izglītības satura realizēšanā.
8. Skolēna karjeras vadības prasmju veidošanās procesa objektīvie komponenti ir skolēna – pedagoģiskā personāla sadarbība, karjeras izglītības resursi, metodiskais nodrošinājums un saturs un nozīmīgi subjektīvie komponenti ir skolēna mācīšanās veids/stils, jaunākā skolas vecuma, pusaudžu un jauniešu attīstības īpatnības un skolēna individuālo vajadzību apmierināšana un veidojamās prasmes.
 9. Bez profesionāla pedagoģiskā personāla atbalsta skolēnam ir grūti patstāvīgi pieņemt racionālus lēmumus karjeras izvēles situācijās, jo skolēns neoperē ar visiem iespējamiem faktiem un viņam nav izveidojušās pietiekamas argumentācijas prasmes un nav nostabilizējusies konsekventa vērtību sistēma, tādēļ nozīmīga ir karjeras atbalsta sniegšana skolēnam.
 10. Skolēna karjeras vadības prasmju, īpaši lēmuma pieņemšanas prasmes, veidošanās sekmīgumu veicina ikdienā pieejama karjeras konsultanta vai pedagoga – karjeras konsultanta palīdzība neatkarīgi no izglītības posma, kurā skolēns mācās.
 11. Karjeras attīstības atbalsta sistēma veidojas no trim galvenajiem savstarpēji cieši saistītiem komponentiem: informācija, karjeras izglītība, karjeras konsultācijas, kur katrs komponents ietver daļu no pārējiem. Karjeras izglītības apgūvē ietilpst arī informācijas sniegšana/saņemšana un konsultēšana; konsultēšanas ietvaros tiek sniegta arī informācija; informācijas sniegšanas/saņemšanas ietvaros notiek izglītošanās un konsultēšanās.
 12. Skolas karjeras attīstības atbalsta sistēmas darbības jēga ir palīdzēt konkrētajam skolēnam konkrētajā situācijā, izprast sevi, saskatīt profesiju pasaules piedāvātās iespējas un palīdzēt skolēnam izsvērtu lēmumu pieņemšanā karjeras izvēles situācijās.
 13. Veidojot karjeras attīstības atbalsta sistēmu skolā, vērā ņemama ir Eiropas skolu prakse, kam raksturīga vienota karjeras attīstības atbalsta sistēmas organizācijas struktūra: mērķi, uzdevumi, plāni, sadarbības metodes un formas un sistēmas pārraudzība; tā ir labi strukturēta sistēma, kur skaidri noteikta katras iesaistītās puses atbildība.

Promocijas darba aprobācija

Zinātniskajās publikācijās

1. Lemešonoka, I. (2015). *Karjeras izglītības metodiskais pamats skolēna karjeras vadības prasmju apguvē*. RPIVA 11. Starptautiskā Jauno zinātnieku konference (3.–4.12.2015). Starptautiski recenzēts zinātnisko rakstu krājums. Rīga: Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija, 74.–83. lpp., ISBN 978-9934-503-38-2.
2. Lemešonoka, I. (2014). *Skolēnu profesionālā orientācija un karjeras izglītība*. Rēzeknes Augstskolas Starptautiskā zinātniskā konference “Sadarbība, integrācija, izglītība” (23.–24.05.2014). Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 448.–459. lpp., ISBN 978-9984-44-140-5. Raksts nodots sagatavošanā ievietošanai Thomson Reuters datu bāzē.
3. Lemešonoka, I. (2013). *Karjeras izglītības loma skolēna karjeras vadības prasmju attīstībā*. RPIVA 9. Starptautiskā Jauno zinātnieku konference (5.12.2013). Starptautiski recenzēts zinātnisko rakstu krājums, 66.–73. lpp. Rīga: Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija, ISBN 978-9934-503-20-7.
4. Lemešonoka, I. (2013). *Career Education for Children and Youth*. Šauļu Universitātes Starptautiskā zinātniski – praktiskā konference “Challenges of Socialization for Children and Youth in the Context of Postmodern Society” (10.–11.2013). Vilnius: BMK LEIDYKLA, Page 257–261, ISSN: 235-6208; ISBN: 2351-6194.
5. Anspoka, Z., Lemešonoka, I. (2013). Career guidance for youth with social risk status. *Proceedings of the 6th International Scientific Conference “Rural Environment. Education. Personality”* (12.03.2013), Page 111–117. Thomson Reuters Web of Science database, ISSN: 2255-808X; ISBN: 978-9984-48-082-4.

Ziņojumi par pētījumā iegūtajiem rezultātiem un atziņām

1. Lemešonoka, I. Lekcijas “Pedagoga – karjeras konsultanta darbība izglītības iestādē”. Pedagogu profesionālās kompetences pilnveides B programma, LLU, Jelgava, 14.10.2016.
2. Lemešonoka, I. Referāts “Skolēna dzīvesdarbības prasmju apguve karjeras izglītības procesā”. II Latvijas Karjeras izglītības konference, Roja, 24.–25.04.2015.
3. Lemešonoka, I. Referāts “Karjeras vadības prasmju loma mūžizglītības kontekstā”. IZM projekts Nr. 2014-2866/001-001 “Nacionālie koordinatori

- Eiropas programmas īstenošanai pieaugušo izglītības jomā”. Rēzekne, 31.07.2015; Jaunpiebalga, 8.08.2015; Liepāja, 10.09.2015; Rīga, 30.08.2015.
4. Lemešonoka, I. Seminārs “Karjeras atbalsta integrēšana vispārizglītojošās skolās”. Dagdas novada skolu pedagoģiskā personāla profesionālās pilnveides kursi. Dagda, 19.–20.03.2015.
 5. Lemešonoka, I. Seminārs “Karjeras atbalsta integrēšana vispārizglītojošās skolās”. Rēzeknes novada skolu pedagoģiskā personāla profesionālās pilnveides kursi. Rēzekne, 27.–28.10.2015.
 6. Lemešonoka, I. “Karjeras atbalsts riska grupas jauniešiem pedagoģiskajā procesā”. Kuldīgas novada skolu pedagoģiskā personāla profesionālās pilnveides kursi. Kuldīga, 30.–31.10.2013.
 7. Lemešonoka, I. (2012). Karjeras izglītības loma skolēna karjeras vadības prasmju attīstībā. RPIVA VIII Starptautiskā Jauno zinātnieku konference. Rīga, 2012.06.12.
 8. Lemešonoka, I. Referāts “Skolēna karjeras atbalsta sistēma Latvijā “Projekta Leonardo da Vinči programma ACADEMIA, Latvijas Karjeras attīstības atbalsta asociācija. Norvēģija, 2012.
 9. Lemešonoka, I. Referāts “Karjeras izglītības nodrošinājums Latvijas vispārizglītojošās skolās” Comenius programma “Retention in Education and Training”, VIAA. Slovēnija, 2012.

Dalība pedagogu tālākizglītības programmu un metodisko materiālu izstrādē

1. Dalība ESF projekta Nr. 8.3.5.0/16/I/001 “Karjeras atbalsts vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs” darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 8.3.5. specifiskā atbalsta mērķa “Uzlabot pieeju karjeras atbalstam izglītojamajiem vispārējās un profesionālās izglītības iestādēs” darba grupā. VIAA, 2016–2017.
2. Metodiku izstrāde karjeras atbalsta rokasgrāmatai “Handbook of Good Practice to Support Young People in Occupational Orientation”. IZM, Rīga, 2016.
3. Pedagogu tālākizglītības programmas un metodisko materiālu “Karjeras atbalsta pasākumu integrēšana vispārizglītojošās skolās” izstrāde. VIAA Informācijas un karjeras atbalsta departaments, Rīga, 2015–2016.
4. Pedagogu tālākizglītības programmas metodisko materiālu “Dzīves prasmju attīstīšana un pilnveidošana skolā” izstrāde. RIIMC, Rīga, 2015.
5. Karjeras izglītības programmas 1.–12. klasei recenzēšana. Nodibinājums “Fonds – Jūrmala cilvēkam”, 2015.
6. Vērtēšanas metodikas izstrāde karjeras izglītības programmu novērtēšanā skolu akreditācijas procesā projektā “Vispārējās izglītības iestādes darbības

un izglītības programmu īstenošanas kvalitātes vērtējuma līmeņi”. Izglītības kvalitātes valsts dienests Rīga, 2014–2015.

7. Pedagogu tālākizglītības programmas un metodisko materiālu “Vecāki – bērna karjeras izvēles atbalstam” izstrāde. VIAA Informācijas un karjeras atbalsta departaments, Rīga, 2012.
8. Pedagogu tālākizglītības programmas un metodisko materiālu “Karjeras atbalsta pasākumi riska grupu jauniešiem: Kā veicināt mācīšanos un apzinātu karjeras izvēli” izstrāde. VIAA Informācijas un karjeras atbalsta departaments, Rīga, 2012.

RIGA TEACHER TRAINING AND EDUCATIONAL
MANAGEMENT ACADEMY

Inta Lemešonoka

**DEVELOPMENT OF PUPIL'S CAREER
MANAGEMENT SKILLS WITHIN THE
PEDAGOGICAL PROCESS OF GENERAL
EDUCATION SCHOOLS**

Summary of Doctoral Thesis
Submitted for the Doctoral Degree in Pedagogy
Sub-branch: School Pedagogy

Scientific Supervisor of the Thesis:
Prof. *Dr. paed.* Zenta Anspoka

RIGA 2017

The doctoral thesis is worked out in the Riga Teacher Training and Educational Management Academy Pedagogical Faculty in the period from September 2012 to December 2016.

Work structure: Doctoral dissertation in 2 parts

Scientific supervisor:

Professor at the Riga Teacher Training and Educational Management Academy *Dr. paed.* **Zenta Anspoka**

Dissertation reviewers:

Professor at the Riga Teacher Training and Academy, *Dr. paed.* **Elita Volāne**

Professor at the University of Daugavpils *Dr. paed.* **Ilga Salīte**

Professor at the University of Agriculture, *Dr. paed.* **Baiba Briede**

Doctoral thesis will be defended

at Open session of Pedagogical board of promotion at Riga Teacher Training and Educational Management Academy

at 12.00 on 28 August of 2017 in Imantas 7. līnija1, room 100.

The thesis and its abstracts are available

at Library of the RTTEMA in Riga, Imantas 7. Līnija 1.

Professor at RTTEMA Pedagogical board of promotions

Chairperson *Dr. paed.* Inese Jurgena

© Inta Lemešonoka

© Riga Teacher Training and
Educational Management
Academy

ISBN 978-9934-18-254-9

Contents

General Description of the Doctoral Thesis	42
Thesis to be defended	48
The Content of the Doctoral Thesis	49
Criteria and indicators of the pupil's career management skills development model	54
Conclusions	70
Approbation of research results	72
References	73

General Description of the Doctoral Thesis

The rapidly changing 21st century living and working conditions have made it necessary for everyone, including pupils and their teachers, to look after their personal growth and become their own career developer and manager. The emergence of new professions, overproduction of traditionally demanded professions, unemployment, uncertainty, educational institutions competing among themselves for financial funding by trying to attract the largest possible number of students, pressure on graduates to make fast career decisions in a limited amount of time – all of this impedes the pupils on their own to logically think over the steps of choosing and shaping their career. Educational policy makers admit that these processes are related to the necessity of improving career education in schools so that any graduate of an educational institution would be able to grasp the ever-changing labour market conditions and be able to make their independent career choices at any given stage of their life (Career Education in Compulsory Education Stage in Europe, 2009). In the modern society there is a growth of interest about the possibilities of providing career education in schools because increasingly more people around the world acknowledge the personal, social and economic benefits that are related to developing career management skills within the educational process, realizing that it plays a crucial role in integrating young people into the labor market.

Career education in its many forms plays an important role in preventing early school leaving, as well as developing pupil's career management skills in a lifelong perspective (Early School Leaving and Lifelong Guidance, 2014).

The Latvian Education Law defines *career education* as measures integrated in the education process in order to ensure the acquisition and development of career management skills of pupils, which include being aware of one's interests, abilities and opportunities for selecting the direction of further education and professional career (Republic of Latvia Education Law, 2013). From this perspective, career education in Latvian schools is understood as an important support tool in the process of developing pupil's career management skills because it is the school that is the main environment for providing formal career guidance services to pupils at any stage of the educational process (Guiding at-risk youth through learning to work, 2010).

The report on changes in public life in the 21st century, issued by a European Commission expert group, stresses that during the pedagogical process teachers should focus more on developing career management skills rather than acquiring specific skills related to any particular profession, noting that nowadays the attitude towards *education* and *work* as two separate and

independent concepts has fundamentally changed. The conceptual meaning of *Education* and *work* is being more and more mutually integrated in the learning process that is open to innovations and accessible to every pupil (New Skills for New Jobs, 2010).

The process of developing career management skills, which includes self-analysis, is based on specific knowledge of oneself, whereas getting to know the working world is based on detailed knowledge of work and ability to choose between different options (Parson, 1909), therefore, in order to successfully move towards achieving one's personal goals in life and to be able to continue studying or fit in the labour market, the pupil uses knowledge obtained about oneself to learn to become their own resource and process manager (Arnold, 1997; Watts, Esbroeck, 1998). Sometimes these processes can be managed by people themselves, but on other occasions it is necessary to involve support providers such as teachers, representatives of the supporting personnel or career counsellors who work together with the pupil (Sultana, 2011; 2009). The development of pupil's career management skills is a process of cooperation orientated towards the support provider helping the pupil to review all the results obtained from different career education activities that have been carried out, helping to analyze and structure them, as well as providing career counselling during the pupil's decision making process (King, 1999).

The research addresses the problem of facilitating development of pupil's career management skills within the pedagogical process according to age specifics, pupil's particular needs and career development opportunities.

Problems in this field arise from teachers' lack of understanding career education as a system, as well as the inability of school management to include career development support system as a part of school activities (Vuorinen, 2016).

Research problem. Within the educational sector of Latvia there has not been enough research done on the possibilities of helping pupils in developing their career management skills (there are a few separate researches in career education field – Jaunzeme, 2014; Pudule, 2013; Šmitiņa, 2011), furthermore no financial support from the government is provided to general education schools in order for them to facilitate career counselling, often the school personnel does not have sufficient qualification to carry out career education activities and provide career counselling services; career education activities are not organised in a structured succession and often they are fragmentary in nature, also when it comes to providing career guidance to pupils there is a lack of diversified cooperation in the educational sector between the involved partner institutions and participants. There is a lack of available infrastructure in order to provide career counselling in schools such as career guidance center or methodically informative offices.

There are plenty enough problems regarding pupil's career management skills development in general education schools to make it worthwhile studying their causes and proposing potential solutions.

Taking into account the presented problems, theoretical approaches and detected practical methods, an important research is presented on the possibilities of solving the listed problems and contradictions in school pedagogy, called "**Development of pupil's career management skills within the pedagogical process of general education schools**".

Research object: Career education process in school.

Research subject: Pupil's career management skills.

Goal: To elaborate a pupil's career management skills development model based on theoretical knowledge, verify it through experiment and summarize the research results.

Hypothesis: A pupil develops career management skills more successfully, if:

- a systematically and systemically organized career education is included in school's pedagogical process according to pupil's needs;
- development of pupil's career management skills is based on a meaningful cooperation between the pupil and a professional pedagogical personnel.

Tasks:

- To examine the theoretical basis of career management skills by studying the scientific sources of pedagogical, psychological and career development theories.
- To elaborate the pupil's career management skills development model.
- To carry out an experimental verification of the model and to summarize the results of the study.
- To elaborate recommendations for facilitating development of pupil's career management skills within the pedagogical process in general education schools.

Methodological and theoretical grounds of the research work:

- Human pedagogical approach (Gudjons, 2007; Kons, 1982; Lanka, 2003; Maslo, 1995; Špona, 2004; Valbis, 2013; Vigotskis, 2002).
- Operating procedural structural approach in the educational process (Fišers, 2005; Hahele, 2006; E. Maslo, 2003; Rimma, 2000; Riņķis, 2002; Zelmenis, 2000; Žogla, 1994; **Илъин, 2002**).
- Interdisciplinary approach in the educational process ((McCarthy, 2006; I. Maslo u.c., 2006; Rogers, 1969; Riņķis, 2002; Sultana, 2013; Vuorinen, 2014; Zelmenis, 2000; Žogla, 2001).

- Competence-based education approach in the educational process (Delor et al., 1996; Earley, 1992; Garleja, Kangro, 2015; Hargreaves, 2004; Hughes, 2014; Huidobro, 2009; Kuijpers et al., 2006; Maslo u.c., 2006; Ose, 2014; Pollock et al., 2009; Vuorinen, 2016).
- Pedagogical studies on the development of pupil's skills during the pedagogical process (Bernarde, 2013; Beļickis, 1997; Fišers, 2005; I. Maslo u.c., 2006; Prets, 1994; Rimma, 2000; Riņķis, 2002; Rubene, 2004; Sheerens, 2003; Sultana, 2013; Špona, Čamane, 2009; Šteiners, 2007; Zelmenis, 2000; Watts, Esbroeck, 1998).
- Career development theories – analysis of concepts related to career management skills (Havighurst, 1964, 1973; Holland, 1973; Krumboltz, 1983, 1994; Osipow, 1990; Osipow, Fitzgerald, 1996; Patton, McMahon, 2006; Raoul Van Esbroeck, 2005; Sharf, 1997; Super, 1990).
- Theories on personality development and identity establishment (Eriksons, 1980,1998; Ginzberg; Gotfredson, 1981; Havighurst, 1964; Kons, 1985; Piaget, 1958; Piažē, 2002; Pokratniece, G. (1998). Roe, Lunneborg, 1990) Super, 1957; Малкина-Пых, 2004; Зеер, 2006; Vygotsky, 1978; Waterman 1989).
- Theories on professional choices (Dawis, 1996; Rozenblats, 2001; Климов, 1984, 1996, 2004 Фукуяма, 1989; Зеер, 2006).
- Career counselling theories related to pedagogical process in schools (Amundson, 2009; King, 1999; Savickas, 1993; Tron, 2012; Peavy, 2004; 1997, 1996; Pivijs, 2010).

Research methods

1. Theoretical methods:

- analysis of scientific literature on pedagogy, psychology and career management;
- analysis of the documents binding to the study (Latvian and European Union education policy documents: directives, analytical research reports, standards, laws, regulations regarding general education school activities, statistical data);
- model elaboration;
- analyze of career educators' practice and experience in Latvia and abroad.

2. Empirical methods:

- data collection methods – questionnaires, narrative interviews, discussions in focus groups, surveillance, situation analysis;
- data analysis from LUIS information system, IKVD analytical research data, and statistical data on Latvian schools that are summed up on the IZM website;

- data processing methods using data statistical processing program SPSS version 17 to determine data frequency and analyze data differences:
 - Student's t test to obtain metric data (amount);
 - Kolmogorov-Smirnov test to study proportions;
 - Sign Test to study answers to closed questions and paired questions measurement differences before and after the experiment.

3. Descriptive statistics and graphical presentation (tables, graphs, images, Excel program); grouping, analyzing and interpreting qualitative data.

Research basis

827 pupils from 8th, 9th, 11th and 12th grades and 176 teachers from different Latvian schools took part in the study:

- 25 schools in Riga, of which – 7 gymnasium high schools, 25 secondary schools and 3 primary schools;
- 19 schools in other cities, of which – 6 gymnasium high schools, 10 secondary schools and 3 primary schools;
- 13 countryside schools, of which – 8 secondary schools, 5 primary schools.
- Interviews on the research topic (in order to retrieve qualitative data) have been conducted with:
- 43 pupils receiving individual career guidance consultations with the author of the study;
- 12 groups of pupils attending career education activities organized by “Career information and counselling center for young people and their parents”;
- participants of the author’s organized seminars and courses – 8 groups of teachers (424 participants in total) and 4 groups of parents (108 participants in total);
- participants of the author’s organized focus groups – 53 pupils, 76 teachers and 48 parents;
- 36 pupils and 32 teachers interviewed by the author.

Pilot group in order to carry out the experiment was comprised of 17 9th grade pupils and 19 12th grade pupils (36 in total).

Scientific novelty of the research

- The definitions of *career*, *career management*, *career management skills* have been specified and expanded by gathering researchers’ previously elaborated definitions and theoretical conclusions.
- The connection between acquiring career education and developing pupils’ career management skills has been theoretically verified.

- It has been detected that career education, under which the pupil's career management skills are being developed, is a part of competencies-based pedagogical process.
- *A model of developing pupil's career management skills* has been elaborated based on theoretical knowledge;

Practical novelty of the research

- As a result of the pedagogical experiment, empirical verification has been carried out of pupil's ability to manage their own career by making decisions on career choices if the pupil has systematically and systemically received career education in a general education school.
- Limitations have been examined (on national education policy and school level) that inhibit development of career management skills in general education schools during the pedagogical process.
- The author's program on career education has been elaborated and experimentally tested.
- Recommendations have been put forward on how to improve career education in general education schools.
- The results of the research can be practically used to elaborate a general education school's career guidance program and to put into practice the content of career education.

Research stages

- **Preliminary stage:** from April 2012 to October 2012, in order to define the relevance of the study, the author interviewed 173 pupils during group sessions and individual career consultations about their career intentions, out of which only 29 (23%) general school pupils could confidently say that they are sure about their career path after graduation. On the contrary, 79% out of 103 pupils from professionally orientated schools responded that they knew what professions they wanted to acquire and that they were ready to make their career choices. The initially obtained view on the existing situation allowed the author to conclude that it is important to carry out a study on the process of developing pupil's career management skills in general education schools.
- **The 1st stage of the study** covers the period from October 2012 to September 2014 choosing, studying and analyzing theoretical literature and elaborating the *Pupil's career management skills development model*. In order to obtain a complete view on the situation of implementing career education in different regions of Latvia, cities and the countryside and to discover the most common career education methods used, the first stage, apart from studying theoretical literature, involved

surveying the control group with the first questionnaire, interviewing pupils and teachers as well as carrying out discussions between pupils, teachers and parents in focus groups.

- **The 2nd stage of the study** covers the period from October 2015 to September 2015 outlining the theoretical part of the study and elaborating the empirical research program. During the second stage surveying of the control group, interviewing pupils and teachers, as well as carrying out discussions in focus groups were continued.
- **The 3rd stage of the study** covers the period from September 2015 when the experimental group is formed to May 2016 when the experiment is concluded.
- **The 4th stage of the study** covers the period from October 2015 when alongside carrying out the experiment, the collected qualitative data (interviews, discussions, debates) were summarized, processed, analyzed and interpreted. In May 2016 the experimental group was given a second questionnaire to obtain comparable data before and after the experiment and also to compare it with the results from surveying the whole static group and to determine the results of the experiment.
- **The 5th stage of the study** covers May to September 2016 when the results of the thesis are being analyzed and interpreted and the doctoral work is being formalized.

Structure of the study: introduction, two parts, conclusion, bibliography (contains 374 items), 39 appendixes. The doctoral work contains 156 pages. The total size of the dissertation – 259 pages.

Thesis to be defended

1. Pupil's career management skills are developed by carrying out one's self-assessment in connection with exploring, analyzing and evaluating different career options during a systematic and systemic competencies-based career education process. Developing pupil's career management skills is a self-led activity, therefore it would be more accurate to use the term career self-guidance.
2. A factor contributing to successful development of pupil's career management skills is an educational process focused on meeting the pupil's individual needs in accordance with the development stage of the child, teenager or youngster and based on targeted collaboration between the pupil/pupils and the pedagogical personnel.
3. Experimental usage of the procedural model of pupil's career management skills development verifies an enhancement of pupil's career management

skills. The model can be used at all levels in general education schools in order to improve pupil's career management skills.

The Content of the Doctoral Thesis

The introduction provides reasoning behind choosing the research topic and its relevance, describes the problems to be solved, determines the research object and subject, sets the goal and tasks, determines the study hypothesis, indicates the study methods and research methodology, determines the novelty and practical significance of the study, describes the basis of the study and the research stages.

The 1st part of the study "Theoretical grounds of career management skills characteristics" reflects concepts of *career management skills* in scientific literature and defines *career* related concepts as conceived by researchers of education politics and pedagogical processes.

Sub-chapter 1.1 "Description of competency-based education" indicates new ways of learning and organizational forms that facilitate the development of career management skills. It has been concluded that competency-based education is related to changes in perception of "teaching" and "learning", which respectively determines changes in the organization of the pedagogical process related to learning environment, teaching methods, ways of teaching and evaluation where a significant role is played by pupil's self-assessment. Competency-based education is characterized by a new trend: pupil's and teacher's role change, where the teacher is a participant in the pedagogical process, a partner, an ally, a helper, a creator of the learning situation and an initiator of the pedagogical processes, whereas the pupil takes on more responsibility for their own studies and managing them. Conclusion: the result of a competency-based approach is the development of a new teaching and learning culture. Learning is organized as a personally important process for the pupil, acquiring new competencies that include virtualization, use of everyday experiences, operating in a diverse learning environment and collaborative pedagogy.

Sub-chapter 1.2. "The essence and description of career management skills" analyses how the concepts of *career*, *career management*, *career education*, *career management skills* are understood in pedagogical studies (King, 1999; Korna, 2011; Law, 1996; Lāce, 214; Miķelsone, 2008; Pudule, 2013; Rozenblats, 2001; Sultana, 2012; Wats, 2008; Career education and guidance in schools, 2004; Career Education in Compulsory Education Stage in Europe, 2009); psychology studies (Kons, 1985; Nīkiforovs, 2007; Super, 1957; Paszkowska-Rogacz, 2008); researches on career management and career development processes (Law, 1996; Super, Savickas, 1996; McMahon, 1999; Kuijpers, Scheerens,

Schyns, 2006; New Skills for New Jobs, 2010) from career counselling point of view (Amundson, 2009; King, 1999; Peavy,1995). It is concluded that career is a process that shapes a person's attitude towards life and its multiple areas, develops a person's individual value system, knowledge, skills, abilities, interests and character traits. It is deduced that in contrast to universal skills that are acquired in general education, which means learning contents of any particular subject, the development of career management skills is related to getting to know pupil's personality and professional world in such a way that the acquired knowledge of one's self and the professional world would help the student to successfully manage their own career.

1.3. "Concept of career education within the development of pedagogical theories" describes how skills related to people's professional occupation and career choice have formed in the context of evolution of pedagogical theories, how these skills have been historically inherited and nowadays have obtained a new denomination – *career management skills*. It is concluded that during all stages of human existence the professional occupation has always been closely related to the study of environment of each epoch, and the pedagogical process reflects society's need and evolution processes that emerge from the country's economic, political and social factors faktoriem (Beļickis, 1997; Dreimanis, 1929; Gardner, 1993; Gudjons, 2007; Ķestere, 2013; Pestalocijs, 1996; Rubene, 2004; Špona, Čehlova, 2004). It is deduced that the concept of *professional orientation* that was used in the 20th century and was understood as orientating someone towards choosing their profession in accordance with the demands of the country's planned economy has been replaced in the 21st century by *career education*, which is understood as one's learning to develop their own career management skills.

Sub-chapter 1.3.1. "The conceptual substantiation of career education in the strategical political documents of the European Union and Latvia" describes the conceptual substantiation of career education in the strategical political documents of the European Union and Latvia. Education policy documents promote a stance that career education program is an integral part of every school, since putting it into practice means developing pupil's career management skills and facilitating a successful transition from school to further education stages or work. (Career Education and Guidance in New Zealand Schools, 2009; The Good School, 2004; General Guidelines on Career Education and Guidance, 2009; Careers 2020. Options for future careers work in English schools, 2012). The analysis of regulating documents has revealed that career education according to competency-based approach and elaboration of career education program and it's putting into practice has been set as one of the priorities in the European Union and Latvian education politics.

In sub-chapter 1.3.2. "Theoretical description of the concept of career education" different definitions, explanations and conclusions have been

employed (Barnes, 2009; Haase et al., 2005; Sultana, 2015; 2004; Oomen, Plant, 2014; Super, 1996 u.c.) in order to expand the concept of *career education* – *the aim of career education, it's contents and available means are orientated towards carrying out a purposeful process of pupil's career management skills development, which is centered on pupil's self-assessment and recognition of their interests, aptitudes and talents, skills and abilities, as well as their values and expectations. The result of career education is the pupil's capability of independently managing their own career and making decisions that are based on the correlation between a personality's inner and outer structures, where the outer structure includes acquired knowledge, theoretical notions, available information, as well as personal comprehension of one's dominating interests and suitability for certain professions, whereas the inner structure includes the ability to organize the outer structure in order to evolve and manage one's own career.*

Sub-chapter 1.3.3. "Experience of integrating career education in the educational systems of different countries" describes examples of this praxis in foreign countries. By analyzing the researches carried out in different countries (Kjaer, 2005; Leirvik, 2012; Launikari, 2015; Tron, 2012; Vuorinen, 2011; 2010 *Career Education and Guidance in New Zealand Schools*, 2009; Good School, 2004) it has been concluded: in European schools career education is being practiced according to the following principles:

- *Availability principle.* Pupils have easy access to career counselling independently of the education stage; the more help a pupil needs, the more help they receive.
- *Child-focused system principle.* Career education is child-focused, national policy is directed towards it, it is a well structured system where every party's responsibilities have been clearly defined.
- *Integrative principle.* Every pupil has access to professional pedagogical staff that help to solve also their personal problems.

It has been concluded: if schools carry out a career education program, pupils can identify their future perspectives already at a primary school level.

Sub-chapter 1.3.4. "Providing career education in general education schools in Latvia" analyses the situation of pupil's career management skills development process as described by researchers (Jaunzeme, 2014; 2011; Lāce, 2014; Mihailovs, 2013; Pudule, 2013; Šmitiņa, 2011). It is concluded that within the Latvian educational environment the concept of career guidance is tied to finding a specific school or job, but not connected to other significant career guidance aspects: integration of career education contents within the schools' study programs, career counselling and improving general, professional and career management skills. Conclusion: the regulating documents in Latvia do not define the content of career education, it's implementation possibilities and methods in general education schools; the concept "career education" in

general education regulating documents is not defined – it is explained only in the country's education planning documents.

Sub-chapter 1.4 “The content of acquiring career management skills during different educational stages” analyses scientific literature on the choice of content of acquiring career management skills in career education according to development psychology and educational psychology that are based on understanding a pupil as a developing personality with individual necessities during each stage of life (Lasmane, 1999; Špona, 2004; Valbis, 2013). Development of career management skills is related to the pupil's ability to learn specific subjects during classes and determined activities at a particular age (Виготский, 1997), as well as the ability to learn, which results in higher self-esteem and better knowledge of oneself (Роджерс, 1994; King, 1999), and an understanding that the goal of the learning process is personal growth (Šteinberga, 2013; Пидкасицкий, 1995). Exploring pupil's personality is being analyzed as a personally significant action during the learning process (Holland, 1997; Климов, 1984; Gardner, 1996; Zelmens, 2000). The doctoral thesis analyses researchers' conclusions about people's life cycles in relation to their development as professionals during their lives, where changes in a person's life-long plans, professional plans, social situation and personality structure take place (Ericsson, 1980; Ginzberg, 1975; Havighurst, 1964; Super, 1957; Nikiforovs, 2007; Зеер, Симанюк, 2005; Зеер, 2006; Safranoviča, Vanovska, 2007). It is concluded that an individual during their life cycle goes through different evolution stages that influence the development of their career management skills and choice of profession.

Sub-chapter 1.5 “The methodological grounds of pupil's career management skills development” analyses factors that help to develop pupil's career management skills: organisation of the pedagogical process (Asplund, 2012; Krumboltz, Worthington, 1999; I. Maslo, 2006; Sigurdardottir et al., 2009; Riņķis, 2007); pupil's individual style of learning (Asplund, 2012; Fisher, 1990; Honey, Mumford, 2000; Kolb, 2000; Sampson, 2000; Sousa, 2006; Riņķis, 2007), employing the appropriate learning and teaching methods (Amundson, Penner, 2006; Baldiņš, Raževa, 2001; Fenwick, 2005; Korna, 2011; King, 1999; Janda, 2004; Holland, 1973, Климов, 1996; Gardner, 1999; Tron, 2012). It is concluded that the result of each pupil's career management skills development is related to the character of professional research carried out within the process of career education, which is reproductive, interpretative and creative and relies not only on the pupil's knowledge, way of thinking and style of learning, but also on the organization of the teaching process, where the important factors are cooperation between the teacher and the student, choosing appropriate teaching methods and organizing the work accordingly.

Sub-chapter 1.6. “The model of pupil's career management skills development” demonstrates the theoretical model of pupil's career management skills

The model reflects connections discovered during the theoretical research between a targeted pedagogical process and development of pupil's career management skills, which is possible under the circumstances where the pupil has an opportunity to receive career education, contents of which is based on appropriate methodology and organizational forms of career education, as well as the pedagogical process being centered on the pupil's personality self-assessment, their active participation during the process, determining their interests, talents, skills, abilities and values so that the pupil is able to independently organize and manage the development of their own career by getting to know themselves. The model reflects correlation between objective and subjective components of pedagogical process (Vigotsky, 1978; Zelmenis, 2000; Špona, Čamane, 2009).

The model demonstrates that successful development of pupil's career management skills is based on cooperation between a pupil and their the school's pedagogical personnel.

The theoretical model demonstrates achieving results on developing pupil's career management skills based on connection between the pupil's inner and outer personality structures, by outer structure meaning the acquired knowledge, available information, personal understanding of what the pupil likes, is interested in and is suited for, whereas the inner structure contains the ability of organising the outer structure towards the desired direction.

Criteria and indicators of the pupil's career management skills development model

Based on the analysis of theoretical literature and the results from interviewing and questioning pupils and teachers, as well as organizing discussions with pupils, teachers and parents in focus groups, it is concluded that the development of pupil's career management skills is being influenced by following circumstances:

- the pupil is being provided with the possibility of systematically and systemically acquiring career education;
- the development of pupil's career management skills depends on meeting their personal needs;
- the pupil is able to receive professional advice from the pedagogical personnel.

The following criteria have been put forward in order to verify connections detected in the theoretical research between the advance of the pedagogical process and pupil's career management skills development.

In order to analyze the qualitative and quantitative indicators of developing career management skills in the empirical study, the criteria are measured

by determined indicators and a table has been worked out to show the criteria, indicators and their levels (see Table 1). Every criterion includes indicators that describe different levels, which accordingly reflect the degree of career management skills development:

- Level A – the highest indicator when the determined trait is important and it has a regular character;
- Level B – intermediate indicator when the determined trait is fragmentary and is in development stage;
- Level C – the lowest indicator when the determined trait has not been developed.

Table 1. Criteria and indicators of pupil's career management skills development model

Criteria	Indicator	Level A	Level B	Level C
Systematic obtainment of career education	Career education provided in classrooms (Baldiņš, Raževa, 2001; King 1999; Korna, 2011; Tron, 2012)	Career education matters are regularly included as a part of classroom activities	Career education matters are discussed in classrooms irregularly	Career education matters are not discussed in classrooms
	Career education provided as an integrated part of different subjects (Zelmenis, 2000; Riņķis, 2007; Sultana, 2009)	Integrated learning of career education is regularly provided	Integrated learning of career education is being provided fragmentarily	Integrated learning of career education is not being provided
Systemic implementation of career education according to pupil's needs	The content of career education is based on the corresponding career management skills development methodology (Fišers, 2005; Hahele, 2006; Riņķis, 2002; Sultana, 2012; Sigurdardottir et al., 2012)	Succession is being ensured when using the methodology	Succession is being partly ensured when using the methodology	Succession is not being ensured when using the methodology
Collaboration with professional pedagogical personnel	Collaboration with every possible participant (Lanka, 1999; Pudule, 2013; Žogla, 1994; King, 1999; Sultana, 2013)	Varied collaboration	Collaboration with specific individuals	No collaboration
	Access to career counselling is being ensured (Amundson, 2009; Jigau, 2007; King, 1999; Watts, 2000; Savickas, 1993)	All pupils are provided access to career counselling	Part of the pupils are provided access to career counselling	No access is provided to career counselling

The 2nd part of doctoral thesis “Empirical study of pupil’s career management skills development” focuses on examining the situation in general education schools in Latvia in relation to development of pupil’s career management skills within the pedagogical process, as well as empirically verifying the theoretical Pupil’s career management skills development model using the elaborated criteria and indicators. Based on results from the empirical study, recommendations have been drawn up. In the 2nd part the goal and tasks of the empirical study have been defined, the development of the research and research methods have been described, choosing of the experimental group and control group is described, data results obtained from the empirical study have been analysed, facts discovered during the research have been analyzed, the organization and carrying out the pedagogical experiment have been described, the conclusions and recommendations have been formulated.

Sub-chapter 2.1. “Methodology, program and organization of the empirical study” describes the program, methods and organization of the empirical study. **The goal of the empirical study** is to experimentally verify the theoretical *Pupil’s career management skills development model* by investigating the correlation between systematic and systemic acquisition of career education based on suitable methodology and pupil’s career management skills development.

In order to examine and analyze the situation, the following **tasks** have been set forth:

- from obtaining the quantitative data (surveys):
 - to establish how often career education is being provided in different general education schools in different cities and regions of Latvia;
 - to determine what pedagogical methods are being used in the process of developing pupil’s career management skills;
 - to define how well pupils from general education schools in Latvia are able to take decisions on career choice;
- from obtaining the qualitative data (interviews, discussions, debates, observations):
 - experimentally verify the conditions of developing pupil’s career management skills as defined by the theoretical model;
 - by summarizing the research results, elaborate recommendations on developing pupil’s career management skills in general education schools.

In order to gather the necessary information during the empirical research, the following have been used: surveys with respondents independently filling out questionnaires (quantitative method) and interviews during which information has been obtained by respondent and researcher socially and psychologically interacting and the researcher being able to verify the truthfulness of the information obtained during the interview (qualitative method);

discussions with pupils, parents and teachers in focus groups; planned and purposeful observation (monitoring lessons) that takes place in a natural environment where the focus is on a person in action (qualitative method); experiment in order to scientifically confirm new experience in the pedagogical procedures; statistical observation, grouping and processing empirical data, illustrative and analytical methods (Kristapone, 2014).

Sub-chapter 2.2. "The evaluation of possibilities of developing pupil's career management skills within the pedagogical process in general education schools" examines the existing situation regarding the possibilities of pupils being able to develop career management skills during the learning process.

Sub-chapter 2.2.1. "Pupils' career management skills supervision" analyses the obtained quantitative and qualitative data by carrying out pupil and teacher surveys, monitoring classes, interviewing pupils and teachers and organizing discussions with pupils-teachers and pupils-parents in focus groups.

Elaboration of the questionnaire "Career education in schools – 1", in order to obtain quantitative data, included concepts analyzed in the theoretical part such as "decision making", "career choice", "career education", "career education methods". As a basis of the questionnaire it was assumed that acquiring career education integrated in the learning process at school helps develop pupil's career management skills for them to be able to independently make decisions on choosing a career. 827 pupils from the 8th to 12th grade took part, forming the static group, that come from different general schools in different cities and regions of Latvia. The obtained data from the questionnaires were processed with a data processing program SPSS (Statistical Package for Social Science), version 17.

In order to clarify how many of the general education school pupils have obtained career management skills to make career choices, the pupils were asked "Have you decided what profession you want to represent in the future" and it was found that 505 pupils or 61% of the respondents replied that they haven't made any career choices, but 322 pupils or 39% of the respondents replied that they are certain of their career choice. As a result of obtaining these data it was concluded that conscious professional choice and certainty about their future was quite low among the respondents. Looking at the tendencies of pupil's readiness to make career choices during different stages of the educational process, the obtained results reflect that the highest readiness to make career choices within the whole static group is among the 9th and 12th graders, even though within the 9th and 12th grade groups pupils who were ready to make career choices were still less – 40% and 41% (see Image 2).

Interviews with pupils show a result that 10 out of 36 interviewed or 27,7% were ready to take career choice decisions (4 in the 9th class and 6 in the 12th class).

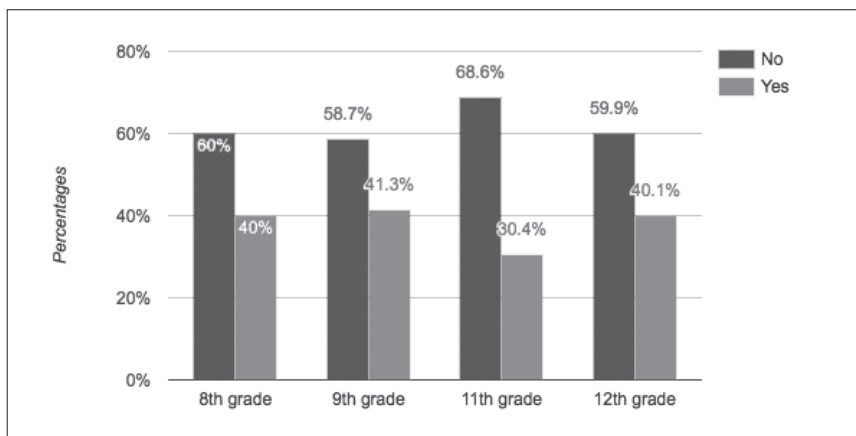

Image 2. Results in percentages divided by grades in response to the question “Have you decided what profession you want to represent in the future?”

Out of all the pupils that participated in focus group discussions (70 in total), 16 pupils or 22,8% assured they were ready to take career choice decisions (7 in the 9th class and 9 in the 12th class).

Teachers’ focus group discussions reveal that the majority of pupils master poorly career management skills, especially – the skill to take decisions and the skill to plan their time and near future.

Pupils’ parents focus group discussions reveal that pupils are poorly aware of their resources and are not able to objectively assess themselves, the biggest difficulties experienced by pupils are related to being able to independently take decisions on further education or choice of profession.

Both the quantitative and qualitative data reveal that **pupils’ conscious choice of profession and clear awareness of their future is fairly low** (30% on average).

Sub-chapter 2.2.2. “Providing career education in schools” analyses the results of quantitative and qualitative data obtained.

The obtained quantitative data on pupil’s readiness to make career choices among the ones who responded that they had had the chance to receive career education, are shown in Image 3 (see Image 3).

The obtained data reflects that the majority of pupils (563 or 70,1% of respondents) say they have had the chance to receive career education, but the majority of the ones that have received career education (295 or 52,3%) have responded “no” on the readiness to make career choices, raising further research related questions. The question is whether there have been enough career education classes (according to educational policy indications or recommendations) and whether appropriate teaching methods revealed in the

theoretical research have been used during the teaching process in order to develop career management skills.

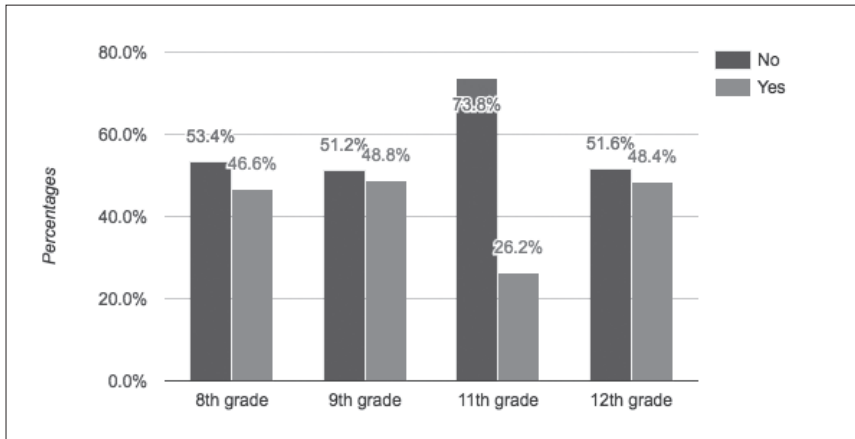

Image 3. Responses to the question “Have you decided what profession you want to represent in the future?” by pupils that had received career education

While processing the obtained data it was examined whether the quantitative results reflect a certain tendency within the whole static group (827 pupils from 52 Latvian schools) on how many classes are being used to provide career education during each year. Pupils’ responses are shown in Image 4.

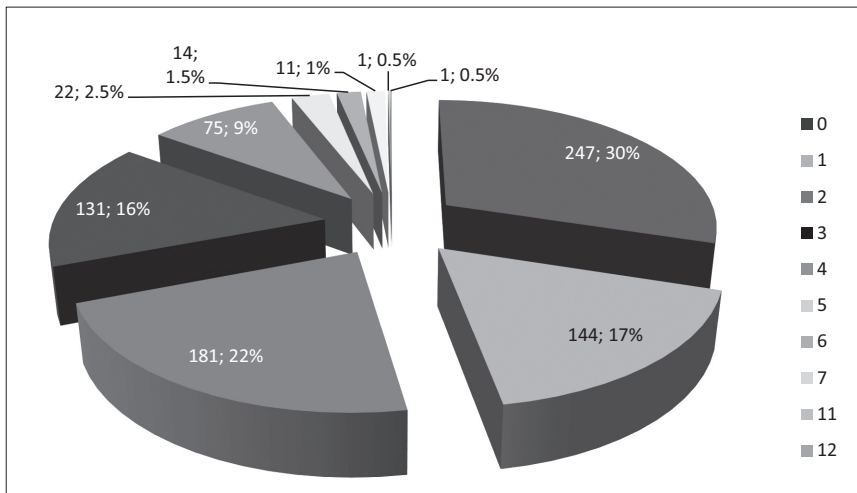

Image 4. Career education classes per school year as indicated by the pupils (n = 827)

The obtained data reveal that only in 2% of the cases the pupils' indicated number of career education classes corresponds to recommendations from the *Career education model program* (2011), where it says that 6 classes per school year should be organized for the 9th–11th grade pupils and 10 classes for the 12th grade pupils. The data reveal that in 68% of the cases the indicated number of classes doesn't correspond to the recommended minimum number of career education classes as per the educational policy documents, and in 30% of the cases the pupils have responded that there have been no classes dedicated to career education at all. In order to study the correlation between the number of career education classes and pupil's career management skills and ability to make career choices, the obtained data were divided by number of classes per year, which revealed that in the category of up to 5 classes the number of "yes" responses, when asked about pupil's readiness to make career choices, was lower than "no", in case of no career education classes at all the positive response was 70% lower than negative, whereas starting from 6 classes the number of positive responses was higher than negative responses by 9%–42%, but in case of 11 and 12 career education classes the percentage of positive responses was 100%.

When looking at the practice in other countries in the theoretical part, 24–48 hours are planned each year in order to carry out career education program both in primary and secondary schools abroad, whereas there is an indication of a different situation within the Latvian educational system: 1) the recommended number of career education classes (6) in legislation documents is not sufficient for a pupil to develop career management skills; 2) according to the information provided by 827 pupils involved in the survey, even this number of classes (6) is being accomplished only in 2% of the cases.

Sub-chapter 2.2.3. "Implementation of career education content" reflects the results of obtained quantitative and qualitative research data.

When summarizing the information collected from the questionnaires on methods used, the obtained data reveal a tendency that in the majority of cases appropriate career education methods analyzed in the theoretical part that allow to achieve the maximum result, have not been used, such as discussions in groups that give 50% efficiency, practical tasks (including online environment) with 75% efficiency and mutual learning and immediate use of the acquired knowledge with 90% efficiency.

Qualitatively obtained data (interviews, focus groups, discussions, inquiries with open questions) reveal that the most used methods are discussions, providing information and lectures, but the least used – using online environment that provides inexhaustible possibilities for both exploring the professional world as well as self-examination, even though pupils are the one part of the society that have a very high level of digital skills.

In order to analyze deeper the obtained quantitative data, qualitative research methods were used parting from qualitative data from pupils' teachers' and parents' focus group discussions, inquiring teachers, monitoring classes and interviewing pupils and teachers. When preparing the open questions for discussions, interviews and questionnaires, criteria of the theoretical model were used, such as "systematical acquisition of career education", "fulfilment of pupils' needs", "cooperation with professional pedagogical personnel", as well as the questions included in the first questionnaire about career education methods.

After discussions in focus groups, the **conclusion** was that:

- in the classes, career education issues are touched upon irregularly, fragmentarily, most frequently during the 2nd semester and normally in the 9th and 12th grade;
- in order to develop pupil's career management skills it is necessary to focus more on practical activities related to professional world and self-examination rather than teaching only the theoretical part of the subject;
- a pupil does not have to be brilliant in all possible areas, but the teachers have to help pupils to succeed in subjects where they're more talented, especially regarding areas where they are most talented.

In order to compare the obtained information from surveying pupils and teachers and discussions in focus groups to the information provided during interviews, 36 pupils and 32 teachers were interviewed. After the interviews the **conclusion** was that:

- The majority of pupils have not developed such career management skill as working with varied informative career resources, because most of the interviewees are not aware of career information resources on internet or interactive computer programs for self-examination; pupils do not have sufficient knowledge on educational/study program offered by different educational institutions and the subjects each program offers;
- during the learning process, pupils do not acquire sufficient skills of self-inquiry and self-assessment;
- 9th grade pupils are mainly orientated/encouraged towards continuing their studies in their current general education school because the pedagogical personnel does not provide sufficient information on diverse studying possibilities in other educational institutions;
- career support is provided more to secondary school pupils, mainly 12th graders.

Information obtained from the qualitative research methods reflects a situation where it is necessary to train teachers on how to implement career education methodology and provide career support, also integrating career

education issues in learning subjects is only possible if every teacher acquires knowledge and minimum skills to implement career education.

Sub-chapter 2.2.4. “Functionality of career education as a system” reflects the analysis of qualitative data obtained.

Qualitative data obtained allow to conclude that career education as a systemic part of the pedagogical process is being implemented in separate Latvian schools, but it can not be considered as a systemic approach on the state level.

Sub-chapter 2.2.5. “Collaboration between the pedagogical personnel and pupils during the process of career management skills development” reflects the pupils’ teachers’ and parents’ experience on collaboration in providing career guidance to pupils, obtained in the interviews, discussions and open questions on the questionnaire. Analysis of the qualitative data obtained reveals that collaboration in most of the cases takes place between the pupils and their class tutors or individual subject teachers; teachers are rarely being perceived as collaborators, partners, allies or supporters within the pedagogical process, which is characteristic to competency-based education.

Sub-chapter 2.3. “Pedagogical experiment and its results” describes the process of the experiment. When commencing it, the **goal** of the experiment was to facilitate pupil’s career management skills development and ability to make conscious career choices when graduating the 9th or 12th grade as a result of systematically and systemically organized career education.

The experiment was organized according to the following features:

- timeframe of the experiment – one school year;
- the experiment has a conclusive character changing the pedagogical process, where there is a necessity to conclude a certain connection between the pedagogical influence and the result and where the pedagogical phenomenon or process has to be created from zero.

The activities of the experimental group (36 pupils) were organized under the supervision of professional career counsellors, when alongside obtaining career education during classes a systematic collaboration was organized between the participants of the experiment and school psychologist and career counsellor, including testing the pupils, organizing career consultations in groups and individual consultations of each participant.

Questionnaires were given to the experimental group before and after the experiment.

In order to compare the obtained survey data before and after the experiment, SignTest was used from the statistical program SPSS because the data are nominal scale (0 and 1) data. The processed data results from the question “*Have you decided what profession you want to represent in the future?*” demonstrate statistically significant difference because the significance level p (Sig) < 0,05 (see Table 2).

Table 2. Sign Test results from dichotomic questions to 9th grade pupils before and after the experiment

	1.-1.	2.-2.	4.2.-4.2.	4.3.-4.3.	4.4.-4.4.	4.5.-4.5.	4.9.-4.9.
p (bilateral significance level)	,000 ^b	,125 ^b	1,000	1,000	1,000	,250 ^b	1,000

Analyzing the significant statistical difference before and after the experiment on the question of how many classes of career education pupils have received during the school year with the help of Student's t test (because the data are proportional scale data), it is concluded that there is a statistically significant difference ($p < 0,05$), as it is reflected in Table 3 (see Table 3).

Table 3. Sign Test results from the 9th grade pupils' responses on the number of career education classes

		Difference between a pair of measurement					
		Aritm. av.	Standard deviation	Aritm.av.. standarderror	t	df	P (sign. level)
3rd question	before and after the experiment	1,875	0,835	0,295	6,355	7	0,000

Comparing the answers of the whole static group of 9th grade pupils (N=426) there are statistically significant differences on questions 1 "Have you decided what profession you want to represent in the future?", to which after the experiment 76,4% of pupils participating in the experiment have given a positive response comparing to 41,3% of the whole static group ($p = 0,035$, which is $< 0,05$), and on questions 3, as shown in Table 4 (see Table 4).

Table 4. Kolgomorov-Smirnov tests results on the 9th grade pupils' answers given by the static group and the experimental group

	1 st question Do you know what professional you want to become?	2 nd question Have you had the chance to receive career education?	3 rd question How many classes have been dedicated to career education during the school year?
Kolmogorov-Smirnova Z value	1,421	1,300	3,920
p significance (bilateral)	,035	,068	,000

Differences in the level of tendencies (t) are observed on the 2nd question "Have you had the chance to receive career education as a part of learning process at school?", because ($p = 0,068$, which is higher than 0,05). The rest of questionnaire results don't show statistically significant differences.

The results from the 12th grade pupils' answers to question 1 "Have you decided what profession you want to represent in the future?" before and after the experiment show statistically significant differences because the significance level p ($\text{Sig} < 0,05$) (see Table 5).

Table 5. Sign Test results from dichotomic questions to 12th grade pupils before and after the experiment

	1.-1.	2.-2.	4.2.-4.2.	4.3.-4.3.	4.4.-4.4.	4.5.-4.5.	4.7.-4.7.	4.9.-4.9.
p (bilateral significance level)	,000 ^b	,219 ^b	1,000	1,000	1,000	,250 ^b	1,000	1,000

Analyzing the significant statistical difference before and after the experiment on the 3rd question of how many classes of career education pupils have received during the school year with the help of Student's t test (because the data are proportional scale data), it is concluded that there is a statistically significant difference ($p < 0,05$) as it is reflected in Table 6 (see Table 6).

Table 6. Sign Test results from the 12th grade pupils' responses to the 3rd question before and after the experiment

		Difference between a pair of measurement					
		Aritm. av.	Standard deviation	Aritm.av. standarderror	t	df	P (sign. level)
3rd question	before and after the experiment	1,833	0,718	0,207	8,848	11	0,000

Comparing the answers of the whole static group of 12th grade pupils ($N=426$) there are statistically significant differences on questions 1 "Have you decided what profession you want to represent in the future?", to which after the experiment 89,4% of respondents have given a positive response comparing to 40,1% of the whole static group ($p = 0,002$, which is $< 0,05$) and on question 3 about the number of classes which is already proven with the Sign Test (see Table 7).

Table 7. Kolmogorov-Smirnov tests results on the 12th grade pupils' answers given by the static group and the experimental group

	1 st question Do you know what profession you want to represent in the future?	2 nd question Have you had the chance to receive career education?	3 rd question How many classes have been dedicated to career education during the school year?
Kolmogorov - Smirnov Z value	1,839	1,074	4,177
p significance (bilateral)	,002	,199	,000

Differences in the level of tendencies (t) are observed on the 4th question about implemented career education methods in section 4.7. “Discussions”, because $p = 0,059$, which is higher than 0,05 (see Table 8).

Table 8. Kolmogorov–Smirnov test results on answers from the 12th grade pupils’ static group and experimental group

	4.1.	4.2.	4.3.	4.4.	4.5.	4.6.	4.7.	4.8.	4.9.
Kolmogorov-Smirnov Z value	,406	,000	,210	1,047	,411	,581	1,328	,000	,000
p significance (bilateral)	,996	1,000	1,000	,223	,996	,889	,059	1,000	1,000

Other questions don’t reveal statistically significant differences, which might be due to the fact that the experimental group is small, hence the differences can’t reach a statistically significant level, but differences are noted during the qualitative data analysis: interviews, focus group discussions, questionnaires with open questions and discussions with the participants of the experiment.

A comparative view on the 9th and 12th grade pupils’ responses on career management skills development during the experiment is shown in Table 9 (see Table 9).

Table 9. Pupils’ arrangement of career management skills developed during the experiment

Career management skill	% 9th N = 17	Rating	% 12th N = 19	Rating	Total% 9–12 N = 36	Rating
The ability to explore and evaluate one’s own personality traits, talents, interests, skills and values	82,3	3	94,7	1	88,5	3
The ability to be aware of the necessary level of knowledge, skills and abilities for certain professions	76,4	4	73,6	6	75	5
The ability to examine the professional world and it’s provided career opportunities	100	1/2	89,4	2/3	94,7	1/2
The ability to work with varied informative resources	100	1/2	89,4	2/3	94,7	1/2
The ability to elaborate a possible action plan	64,7	6	68,4	7	66,5	6
The ability to make decisions and realize them	47	7	78,9	5	63	7
The ability to self-assess one’s own work	70,5	5	84,2	4	77,4	4
The ability to improve one’s capacities and talents during career development	35,2	8	36,8	8	36	8

Data comparison reflects that 12th grade pupils have achieved higher results in being able to explore and evaluate one's own personality traits, talents, interests, skills and values, whereas 9th grade pupils in being able to examine the professional world and to work with the informative resources, which may be explained by differences of each age bracket, where the youngsters determine their own identity, whereas teenagers are still curious about exploring the surrounding world. The majority of 12th grade pupils (79%) have indicated that they have improved their decision making skills, whereas only less than a half of the 9th grade pupils (47%) admit that they have developed or improved this skill, which also may be related to different characteristics of each age bracket, where the youngsters have a higher level of responsibility and observing future perspectives than teenagers. The ability to develop a possible action plan in both groups has the same level as the ability to make decisions, reflecting a logical connection because both of these skills are related, but the lowest results for both 9th and 12th grade groups are regarding the ability to improve one's talents, which can serve as a suggestion for teachers to explain to their pupils, as described in the theoretical study, the role that capacities and talents play in successful career management and to encourage their pupils to take part in vocational education and extracurricular activities that facilitate improving one's talents and capacities.

Comparative data on the answers from 9th and 12th grade pupils on how receiving career education has improved pupil's career management skill to make career choice decisions are shown in Image 5 (see Image 5).

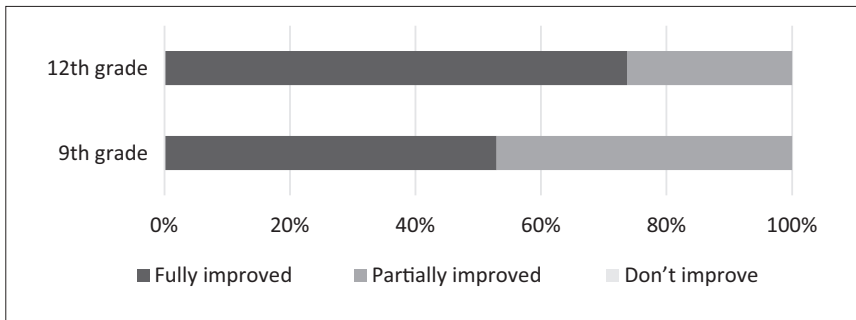

Image 5. 9th and 12th grade pupils' assessment on the improvement of decision making skill during the experiment

The obtained data exposes that decision making skill has significantly improved for 12th grade pupils (78% of the cases), but the improvement is lower among 9th grade pupils (53% of the cases), and this leads to conclude

that teachers need to provide bigger support (especially to 9th grade pupils) in improving the decision making skill.

After concluding the experiment, the levels of the theoretical model criteria were compared before and after the experiment (see Table 10).

Table 10. Comparison of the theoretical model indicator levels before and after the experiment

Criteria/ indicator	Indicator	Indicator levels before the experiment	Indicator levels after the experiment
Systematic obtainment of career education	Career education provided in classrooms	Level B	Level A
	Career education provided as an integrated part of different subjects	Level B Level C	Level A
Systemic im- plementation of career education according to pupil's needs	The content of career education is based on the corresponding career management skills development methodology	Level B Level C	Level A
Collaboration with professional pedagogi- cal personnel	Collaboration with every possible participant	Level B Level C	Level A
	Access to career counselling is being ensured	Level B Level C	Level A

Characteristics of each level:

- Level A – the highest indicator when the determined trait is important and it has a regular character;
- Level B – intermediate indicator when the determined trait is fragmentary and is in development stage;
- Level C – the lowest indicator when the determined trait has not been developed.

By summarizing the opinions of pupils and teachers who took part in the experiment on career management skills development possibilities in the learning process in schools, it has been **concluded**:

1. Meaningfully organized career support within the pedagogical process helps the pupil to discover the professional area that is most suitable to their personality, and the pupil's career choice making process becomes more considered, reasonable and suitable to the pupil's individual needs.
2. A pupil, collaborating systematically with their class and subject teachers, support personnel, career counsellor or teacher – career counsellor, is able to start developing career management skills at an early age.

3. The development of pupil's career management skills is closely related to its stimulating factor – pedagogical guidance, therefore teachers (class and subject teachers) need to employ a variety of pedagogical approaches and career education methods integrated into the teaching process and be more focused towards pupil's practical activities on self-knowledge and exploring the professional world rather than on theoretical content of the subject.
4. Pupils can obtain theoretical knowledge and notion of the professional world during one school year, but they are not able to try out in practice several alternative professional directions to be able to compare them and make a career choice as a result of this comparison, based not only on theoretical knowledge but also on practical experience, therefore career educational work has to be organized systematically and systemically (including education, support and evaluation) starting from preschool and primary school stages, in this way providing a chance to the pupil to start developing their career management skills at the earliest age possible.
5. Every general education school teacher, not only the class teachers, need to master a minimum of career management theory and the practical methodological basis of career education. In order to be able to follow all the latest labor market requirements, the development of modern technologies and be able to use them in their professional activities, teachers have to be making constant professional improvement.

During the research the theoretical *Pupil's career management skills development model* has been verified by carrying out the pedagogical experiment and the overall research results indicate that the theoretical model matches the empirically obtained results. The *Pupil's career management skills development model* can be used by school management to create school career guidance system, whereas teachers can use it to elaborate career education program and thematic plans for school subjects, as well as organize varied collaboration with their associates in order to provide career guidance to pupils.

Based on analysis of Latvian educational policy documents, results from pupil and teacher questionnaires, conclusions obtained from pupils' and teachers' statements during interviews, opinions expressed by pupils, teachers and parents during focus group discussions about the current situation on pupil's career management skills development within the pedagogical process in general education schools, the following **proposals** have been put forward in order to improve career education work:

- To develop a career education standard, which would contain certain guidelines on carrying out career education work in schools (The implementer: Ministry of Science and Education).

- To develop a unified frame of pupil's career management skills levels achievable during the learning process in different grade groups (The implementer: Ministry of Science and Education).
- To include the components of career education revealed in the theoretical part of the research (author program developed by the author, included in the doctoral thesis appendix) in career education program (The implementer: The local government, schools).
- To include all pupils (from primary to high school) in obtaining an integrated career education (The implementer: The local government, schools).
- To find ways of ensuring further education for teachers, which would include learning the methodological basis of career education, as well as studying informative career resources and making use of modern technologies (The implementer: The local government, schools).
- To find ways of employing professional career counsellors or teachers-career counsellors in every school, as well as set up methodological cabinets of pupils' career counselling or career center (The implementer: The local government, schools).

Conclusions

1. *Career management skills* is a totality of knowledge-based skills that a person commands by summarizing, analyzing, synthesizing and organizing information related to oneself, education and employment. Dominating career management skills is the basis of a person's ability to manage their own educational and professional path and put their life plan into practice.
2. A competencies-based educational approach is an important factor in developing pupil's career management skills, which is orientated towards personalized learning, practical activities when researching professions, employing diversified learning environment and modern technologies, as well as collaboration between the pupil/pupils and the pedagogical personnel.
3. Pupil's way/style of learning, the development characteristics of young children, teenagers and youngsters, as well as meeting the individual pupil's needs are all important objective components of career education process.
4. The result of pupil's career management skills development depends on the pupil's knowledge, diversity of perception, way/style of learning and on the organization of the pedagogical process, where an important role is played by the varied methods and forms of cooperation used by the teacher.
5. Competencies-based educational approach is characterized by a new focus on the collaboration between the pupil/pupils and the teacher: the teacher is searching for answers and comes to conclusions together with the pupil, they learn from each other, divide the responsibilities evenly, and the teacher assumes the role of a partner, supporter, consultant, helper, motivator and the role of proposing conditions.
6. Pupil's career management skills development is closely related to the pedagogical process management. Teachers (class teachers and subject teachers) encourage achieving every pupil's personal goals by using the corresponding career education methods and practical activities carried out by pupils related to their self-assessment and researching professions.
7. The process of pupil's career management skills development involves not only the class teacher but also the rest of the school's pedagogical personnel: the librarian, interest education teachers, support staff, career counsellor and other participants: parents, school graduates, university academics, employers, entrepreneurs, representatives of non-governmental organizations and associations.

8. The implementation quality of career education programs is directly related to the pedagogical personnel's professional competencies, therefore teachers need to be accordingly theoretically and practically prepared.
9. It is difficult for a pupil to make rational decisions on their own without the support of professional pedagogical personnel because a pupil doesn't operate with all the possible facts, their reasoning skills aren't sufficiently developed and they haven't established a consistent value system.
10. A successful development of pupil's career management skills, including decision making skills, is enhanced by daily access to career counsellor's or teacher – career consultant's guidance regardless of the educational stage which the pupil is at.
11. An early development of pupil's career management skills is ensured by carrying out career education during all stages in general education schools, this way securing a balanced and informed decision making regarding career choices during the final year of primary and secondary schools.
12. The meaning of school career development support system is to help a particular pupil in a specific situation to be able to understand oneself, identify the opportunities offered by the professional world and help the pupil to make balanced career choice decisions.
13. When creating a career development guidance system in schools, European school practice should be taken into consideration, which is characterized by a unified structure of career development guidance organization: goals, tasks, plans, cooperation methods and forms, and system monitoring; it is a well structured system where every involved party's responsibilities is clearly defined.

Approbation of research results

In scientific publications

1. Lemešonoka, I. (2015). *Methodological basis of career education in learning pupil's career management skills*. RPIVA 11th International Young Scientists Conference (3.–4.12.2015). Internationally reviewed collection of scientific articles. Riga, RPIVA, Page 74–83, ISBN 978-9934-503-38-2.
2. Lemešonoka, I. (2014). *Pupils' professional orientation and career education*. Rezekne Academy of Technologies International Scientific Conference “Cooperation, Integration, Education” Internationally reviewed collection of scientific articles. Rezekne, RTA Page 448–459, ISSN 1691-5887. The preparation of the Thomson Reuters Web of Science database.
3. Lemešonoka, I. (2013). *The role of career education in pupil's career management skills development*. RPIVA 9th International Young Scientists Conference (5.12.2013). Internationally reviewed collection of scientific articles. Riga, RPIVA, Page 66–73, ISBN 978-9934—503-20-7.
4. Lemešonoka, I. (2013). *Career Education for Children and Youth*. Siauliai University International Scientific-Practical Conference “Challenges of Socialization for Children and Youth in the Context of Postmodern Society” (10.–11.2013). Vilnius: BMK LEIDYKLA, Page 257–262, ISSN: 235–6208; ISBN: 2351-6194.
5. Anspoka, Z., Lemešonoka, I. (2013). Career guidance for youth with social risk status. *Proceedings of the LLU 6th International Scientific Conference “Rural Environment. Education. Personality” symposium* (12.03.2013). Thomson Reuters Web of Science database, ISSN: 2255-808X; ISBN: 978-9984-48-082-4.

Izmantotās literatūras saraksts/ References

1. **Amundson, N.E.** (2009). *Active Engagement. The being and doing of career counselling.* Canada: Ergon Communications.
2. **Arnold, J.** (1997). *Managing Careers into the 21st Century.* London: Paul Chapman.
3. **Asplund, K.** (2012). *Dun&Duns Learning Styles Model.* Leonardo da Vinci Project Retention in Education and Training. Slovenia, Bled, 22. – 27.04.2012.
4. **Baldiņš, A., Raževa, A.** (2001). *Klases audzinātāja darbs skolēnu izpētē.* Rīga: Pētergailis.
5. **Beļickis, I.** (2000). *Vērtīborientēta mācību stunda.* Rīga: RaKa.
6. **Beļickis, I.** (1997). *Izglītības alternatīvās teorijas.* Rīga: RaKa.
7. **Bernarde, M.** (2013). *Jauniešu mērķtiecības un sasniegumu veidošanās mijšakarības dzīves darbībā.* Promocijas darbs. Rīga: RPIVA.
8. **Brilmeiers, A.** (1998). *Veidot skolu ar prieku.* Rīga: Latvijas Universitāte.
9. *Career Education and Guidance in Schools. A handbook for policy makers* (2004). OECD.
10. **Dawis, E., et al.** (1968). *A Theory of Work Adjustment.* University of Minesota.
11. **Delor, J., et al.** (1996). *Learning: The Treasure Within.* Report of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. Paris: UNESCO.
12. **Dreimanis, P.** *Papildskolas.* Audzinātājs Nr. 6, 12. 2012. 12-15. lpp., Rīga: SIA "Audzinātājs".
13. **Ericsson, E. H.** (1980). *Identity and the lifecycle: A Reissue.* New York: W.W. Norton.
14. **Eriksons, E. H.** (1980). *Personības attīstības psihosociālā teorija.* Rīga: Norton.
15. **Eriksons, E.H.** (1998). *Identitāte: jaunība un krīze.* Rīga: Jumava.
16. **Earley, P.** (1992). *Using Competences for School Management Development.* *British Journal of In-Service Education*, 18 (3).
17. **Garleja, R., Kangro, I.** (2015). *Kompetence–karjeras iespēju garants.* RA: Rakstu krājums, 133-144. lpp.
18. **Geske, A., Grīnfelds, A.** (2006). *Izglītības pētniecība.* Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
19. **Geske, A.** (2015). *Skolotāji Latvijā un pasaulē.* **Rīga: LU Izglītības pētniecības institūts.**
20. **Gottfredson, L.C.** (1996). *Career Choice and Development.* San Francisco: Jossey-Bass.
21. **Greste, J.** (1990). *Krist un celties.* Rīga: Zvaigzne.
22. **Gudjons, H.** (2007). *Pedagoģijas pamatatziņas.* Rīga: Zvaigzne ABC.
23. **Haase, S., Francis-Smythe, J.** (2005). *Career Competencies – A New Approach to Successful Individual Career Development.* University of Wocester.
24. **Havighurst, R.J.** (1964) *Tages of Vocational Development.* Boston: Houghton Mifflin.

25. **Holland, J.L.** (1973). *Making vocational choices: A theory of careers*. NU: Prentice Hall.
26. **Hughes, C.** (2014). *Training Tools for Curriculum Development. Personalized Learning*. Geneva: UNESCO-IBE.
27. **Huserls, E.** (2002) *Fenomenoloģija*. Rīga: AGB.
28. **Jaunzeme, I** (2014). *Karjeras attīstības atbalsta sistēmas darbības izvērtējums Latvijā*. Pētījums. Rīga: VIAA.
29. **Jaunzeme, I.** (2011). *Karjeras vadības un atbalsta sistēmas pilnveidošanas problēmas augstākajā izglītībā*. Promocijas darbs. Rīga: LU.
30. **King, G.** (1999). *Counselling skills for teachers*. USA: Philadelphia Open University Press.
31. **Kons, I.** (1985). *Vecāko klašu skolēnu psiholoģija*. Rīga: "Zvaigzne".
32. **Korna, E.** (2011). *Karjeras izglītība*. Rīga: RaKa.
33. **Kristapsone, S.** (2014). *Zinātniskā pētniecība studiju procesā*. Rīga: Turība.
34. **Kovaļčuka, I.** (1984). *Individuālā pieeja audzināšanā*. Rīga: Zvaigzne.
35. **Krumboltz, J.D.** (1994). *Improving career development theory from a social learning theory perspective. Convergence in career development theory*. CA: CPP Books.
36. **Kuijpers, M., Schyns, B., Scheeren, J.** (2006). *Career Competencies for Career Success. The Career Development Quarterly*, 55, pp. 167–169.
37. **Ķestere, I.** (2013). *Pedagoģijas vēsture. Skola, skolotājs, skolēns*. Rīga: Zvaigzne ABC.
38. **Lanka, A.** (2003). *Pedagoģiskais process*. Rīga: RTU.
39. **Lapiņa, L., Rudiņa, V.** (b.g.) *Projektu metode skolā*. Rīga: Zvaigzne ABC.
40. *Latvijas Republikas Izglītības likums.* (2013). Rīga: VISC.
41. **Launikari, M., Puukari, S.** (2005). *Multicultural Guidance and Counselling – Theoretical Foundations and Best Practices in Europe*. Finland: Institute for Educational Research/Centre.
42. **Lāce, I.** *Pedagoģiskais pašvērtējums topošā skolotāja karjeras attīstībā.* (2014). Promocijas darbs. Liepāja: Liepājas Universitātes Izglītības zinātņu institūts.
43. **Leirvik, B.** (2012). *Efforts to improve quality of guidance counselling in the school system*. Norway: Norwegian Directorate for Education and Training
44. **Maslo, E.** (2003). *Mācīšanās spēju pilnveide*. Rīga: RAKA.
45. **Maslo, I.** u.c. (2006). *No zināšanām uz kompetentu darbību. Mācīšanās antropoloģiskie, ētiskie un sociālkritiskie aspekti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
46. **Maslo, I.** (1995). *Skolas pedagoģiskā procesa diferenciācija un individualizācija*. Rīga: RaKa.
47. *New Skills for New Jobs.* (2010). European Commission.
48. **Ņikiforovs, O.** (2007). *Psiholoģija pedagogam*. Rīga: Izglītības sōļi.
49. **Ose, L.** (2014). *Skolotājs māca to, kas ir viņš pats*. GlobeEdit/OmniScriptum GmbH & Co.
50. **Parson, F.** (1909). *Choosing a vocation*. New York: Agathon Press.
51. **Peavy, R.V.** (2004). *SocioDynamic Counselling. A Practical Approach to Meaning Making*. Canada: A Taos Institute Publication.

52. **Peavy, R.V.** (1997). *Socio-dynamic counselling: A constructivist perspective for the practice of counselling in the 21st century*. Canada: Trafford.
53. **Peavy, R.V.** (1995). *Career counselling for native youth*. NC: Clearinghouse on Counseling and Student Services.
54. **Pestalacijs, J.H.** (1996). *Pedagoģijas studijas*. Rīga: Latvijas Universitāte.
55. **Piažē, Ž.** (2002). *Bērņa intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis.
56. **Pivijs, R.V.** (2010). Sociodinamiskā konsultēšana: praktiska pieeja nozīmes veidošanai. ASV: Taosas institūta izdevniecība.
57. **Pokratiece, G.** (1998). *Identitātes attīstība posmu aspektā. Personības pašizjūta un identitāte*. Rīga: Mācību apgāds NT.
58. **Pollock, D.C., Van Reken, R., E.** (2009). *Third Culture Kids: Growing Up Among Worlds*. Nicholas Brealey Publishing.
59. **Prets, D.** (1994). Izglītības prorammu pilnveide. Rīga: Zvaigzne ABC.
60. **Pudule, G.** (2013). *Karjeras izglītības vadības pilnveide vispārizglītojošās skolās Latvijā*. Promocijas darbs. Rīga: LU.
61. **Raoul Van Esbroeck.** (2005). *Career development theories*. Belgium: Vrije Universiteit Brussel.
62. **Rimma, S.** (2000). *Sekmīgas mācīšanās noslēpumi*. Rīga: Jumava.
63. **Riņķis, J.** (2002). *Mācīšanās spēju attīstīšana*. Rīga: Pētergailis.
64. **Rozenblats, J.** (2001). Profesionālo vērtību attīstība pedagoģiskajā procesā. *Skolotājs*, Nr. 6. 33.-36. lpp.
65. **Rubene, Z.** (2004). *Kritiskā domāšana studiju procesā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
66. **Saltana, R. Dž.** (2011). *Karjeras vadības prasmes – vērtēšana kā mācību procesa daļa*. ELPGPN informatīvais ziņojums: Eiropas komisija.
67. **Savickas, M. L.** (1993). Career counseling in the postmodern era. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 7, 205-215.
68. **Sharf, R. S.** (1997). *Applying career development theory to counseling*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing Company.
69. **Sigurdardottir, A., Birgisdottir, B., Jonsdottir, H. J.** (2009). *Waatch. What Alternatives? Thinking-Coping-Hoping*. Island: Fabrican Svansprent.
70. **Sultana, R. G.** (2009). *Mapping career management skills*. Brussels: European Commission.
71. **Super, D.E.** (1957.) *The Psychology of Careers*. New York: Harper and Row.
72. **Svence, G..** (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
73. **Šmitiņa, A.** (2011). *Studentu atbalsta pilnveidošanas iespējas studiju pārtraukšanas samazināšanai Latvijas augstākās izglītības iestādēs*. Promocijas darbs. Rīga: LU.
74. **Špona, A.** (2004). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
75. **Špona, A., Čehlova, Z.** (2004). *Pētniecība pedagoģijā*. Rīga: RaKa.
76. **Špona, A., Čamane, I.** (2009). *Audzināšana. Pašaudzināšana*. Rīga: RaKa.
77. **Šteinberga, A.** (2013). *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: RaKa.
78. *The Good School.* (2004). Madrid: Rialp.
79. **Tron, I.** (2012). *Learning&Counselling*. Norway: Akerhus University College.

80. **Valbis, J.** (b.g.). *Skolēna personības attīstība – izglītības virsuzdevums*. Rīga: Zvaigzne ABC.
81. **Vuorinen, R.** (2016). *Career Management Skills and Integration of Career Skills within Competence Based Curriculum in General Education*. Finland: F I for Educational Research.
82. **Vigotskis, L. S.** (2002). *Domāšana un runa*. Rīga: EVE.
83. **Wats, A.G., Esbroeck, R.V.** (1998). *New skills for New Future*. London: Routledge.
84. **Zelmenis, V.** (2000). *Pedagoģijas pamati*. Rīga: RaKa. 291.
85. **Žogla, I.** (1994). *Skolēna izziņas attieksme un tās veidošanās*. Rīga: Latvijas Universitāte.
86. **Виготский, Л.С.** (1997). *Вопросы детской психологии*. Санкт Петербург.
87. **Виготский, Л.С.** (1984). *Орудие и знак в развитие ребенка*. Москва: ЭКСМО – Пресс.
88. **Климов Е.А.** (1984). **Как выбрать профессию**. Москва: Просвещение.
89. **Климов, Е.А.** (2004). *Психология профессионального самоопределения*. Москва: Академия.
90. **Малкина-Пых, И. Г.** (2004). **Возрастные кризисы детства**. Москва: ЭКСМО – Пресс.
91. **Зеер, Э.** (2006). *Психология профессий*. Москва: Академический проект.
92. **Фукуяма, С.** (1989). *Теоретические основы профессиональной ориентации*. Москва: Московский Университет.